

תחית הרוח

אחד העם (אשר גינצבורג)

לא כל "השאלות הקשות", שבני אדם מתחבטים בהן ואינם יכולים למצוא הדרך לפתרונן, קשות הן באמת לפי עצם טבען. יש שגם דברים פשוטים וברורים מצד עצמם נעשים קשים ומסובכים בדרך מלאכותית, מתוך שנמצאו גואלים להם, שהשתלדו "לבארם ולבררם" יתר הרבה מכפי הצורך, עד שנעלם המושג הפשוט בין המון הסברות הדקות שהעמיסו עליו. מן המין הזה הוא בלי ספק אותה "השאלה הקשה" – "שאלת הקולטורא" – שעצם מציאותה בתנועתנו הלאומית הוא דבר זר ומתמיה, ועוד יותר זר ומתמיה הוא ה"רעש" הגדול שנתעורר בגללה במחנה הציוניים בראשית הגלותה ושחוזר ונעור תמיד בכל אספה גדולה או קטנה, מן הקונגרס בבזיליא עד האספות המדיניות והגליליות, כאשר אך תעלה ה"קולטורא" על סדר היום. כמה דיו כבר נשפך, כמה דרשות כבר נשמעו בשביל להציל כבודה של עלובה זו, בשביל "לברר" צדקתה ותועלתה – והכל לחנם. די להשמיע מעל הבמה את המלה הנוראה: "קולטורא" – מלה שאין אולי נעלה ונשגבה ממנה בכל אוצר הלשון האנושית – ומיד יזדעזע האויר מן הקולות הנשמעים גם מימין וגם משמאל, כאלו הגיע יום הדין הגדול, שבו יצא משפטה של הציוניות לחיים או למות. בשופר גדול יתקעו ה"מדיניים" על הסכנה הקרובה לבוא, ורבים יקפזו, וחיל ורעדה יאחזו, ובבכי ובתחנונים יבואו לבקש רחמים על עמם, להסיר את ה"מכשלה" הזאת מעל דרך גאולתו... שתי הכתות האלה – הקנאים המדיניים והקנאים הדתיים – המתנגדות זו לזו ברוחן, עושות שלום ביניהן באותה שעה, כאלו הרגישו בקרבתו של אויב נורא, הבא לכלות את שתיהן יחדו.

מאין איפוא באה האימה הזאת שמטילה הקולטורא על הציוניים? כמדומה לי, שלא באה אלא מתוך "עב הענן", שנתכסה בו הענין הזה על ידי ההשתדלות היתרה לירד "לעומקו" ולהאיר עליו "אור חדש" בכל יום. כי מרוב הירידה לעמקי-מעמקים נתעלם האור מן העין, והננו מגששים באפלה בלב מלא פחד-אויב, מבלתי יכולת לראות ולהכיר איש את אחיו... ועל כן אל נא תחשב לי ליהירות יתרה, אם אומר לנסות את כוחי פה ב"בירור" הענין מחדש, בשביל לשים קץ למלחמה זו, שאין לה לא פרי ולא פרחים. יודע אני, שאחר כל מה שכבר נאמר בזה, אין אדם יכול עוד לחדש דבר מעתה, אלא שנראה לי, כי לא לחדש חדושים אנו צריכים כאן, אם לא להפך, להחזיר את המושג הישן והפשוט למקומו, להעלות את השאלה מתהום הפלפול המסובך ולהעמידה בקרן אורה, בשביל שיוכלו הכל להסתכל בה בעין פשוטה, אולי יראו וינכחו אז, כי לא היתה פה באמת שום סבה נכונה למלחמת אחים, וכל הסכסוכים יצאו אך מתוך ערבוב המושגים, מדעת או שלא מדעת.

לא אך מקרה בלבד, הוא זה, שנולדה שאלת הקולטורא בעת אחת עם הציוניות החדשה, הנקראת "מדינית". גם לפני זה היתה ציוניות בעולם, ציוניות סתם, בלי שם לואי, והציוניות ההיא לא ידעה את שאלת הקולטורא. היא ידעה אך את המטרה הפשוטה והברורה, אשר אליה נשאה את נפשה: להעמיד את הלאומיות העברית בתנאי-חיים חדשים, שיתנו לה יכולת לחזק ולפתח את עצמותה מכל הצדדים. ובהסכם למטרה זו, היתה ראשית שאיפתם של הציוניים אז – לברוא ללאומיותנו מרכז קבוע וחפשי בארץ אבותינו, ויחד עם זה לא העלימו עינם גם מכל ענפי חייה של הלאומיות העברית בהוה ולא נמנעו מלהשתמש בכל האמצעים הנאותים לחזוקה ולהתפתחותה. חֲבֵר ציוניים בעיר ווארשא, למשל, יסד בעת אחת מושבה בארץ ישראל, בית-ספר מתוקן בווארשא ומוסד ספרותי להרחבת הספרות העברית, כלומר, האנשים האלה

חשבו להם לחובה לעסוק בעבודת ה"מדינה" ובעבודת ה"קולטורא" כאחת, והכל בשם הציוניות (או, כמו שנקראה אז – "חבת ציון"), ולא היה אדם שערער על התאחדות המעשים האלה תחת דגל הציוניות, ולא נתעוררה שום שאלה, אם "קולטורא" זו מותרת או אסורה, חובה או רשות, לפי שהכל הבינו, כי מושג הציוניות כולל בהכרח כל מה שנכנס בגדר הלאומיות העברית, וכל מעשה המועיל לחזקתה והתפתחותה של זו – הרי הוא מעשה ציוני בלי שום פקפוק.

והנה נולדה הציוניות החדשה ולקחה לעצמה את התואר "מדינית". מה בא התואר הזה ללמדנו? הוא לא הוסיף על הציוניות הישנה מה שלא היה בה, כי הן גם לפני זה היתה הציוניות, במובן התקווה לימים רחוקים, "מדינית" בעצם, בהיות התקווה הזאת, להגיע במשך הזמן בארץ ישראל לחירות גמורה בהנהגת החיים הלאומיים, מונחת בהכרח ביסודה של הציוניות מיום הנולדה, כתנאי שבלעדיו לא תצויר התפתחות חפשית ושלמה של העצמות הלאומית. ומכיון שגם הציוניות החדשה לא תוכל להביא את המשיח "היום או מחר", הרי גם "מדיניותה" אינה אלא תקווה "לעתיד לבוא", ועל כן אין פלא, כי התואר הזה שלא בא להוסיף, הובן לרבים כאלו בא לגרוע, כאלו היתה הכונה בו לאמור: הראשונים כללו בציוניות כל המתיחס להתפתחות עצמותה של הלאומיות העברית, ואנו אין אנו רואים בה אלא מטרה מדינית בלבד: ליחס בארץ ישראל, על ידי משא ומתן דיפלומטי עם תוגרמא ושאר הממשלות, "מקלט בטוח" לכל האובדים והנדחים מבני עמנו, אשר צר להם המקום בארץ מולדתם ומבקשים מפלט להם מעוני ורעב. גם הפרוגרמא הבזילית עזרה לקבוע בלבבות את המושג הזה, בהגבילה בסעיף הראשון את מטרת הציוניות: "ליסד בארץ ישראל מקלט בטוח להעם היהודי", מבלי להזכיר עם זה את הלאומיות היהודית. והדרשות השונות של המנהיגים בבזיליא, בלונדון ובשאר מקומות, שהיו כעין פירוש לסעיף זה, הטעימו פעמים רבות, כי הציוניות באה לפתור פתרון מוחלט את שאלת היהודים האיקונומית והמדינית, בהיות מטרתה לקבץ כל נדחי ישראל למקום אחד, למדינת היהודים, ששם ישבו בשלום ולא יהיו עוד גרים גרורים, המעוררים קנאתם וצרת-עינם של שכניהם האזרחים במלחמתם בעד קיומם. והנה לא פה המקום לבדוק אחר הציוניות הזאת, עד כמה מתאימות הבטחותיה, בנוגע לפתרון שאלת היהודים, עם מהלך-החיים הטבעי. מה שיש לי להגיד בזה כבר הגדתי פעמים רבות במקומות אחרים, ופה אין חפצי אלא לאמור, שכל זה גרם למשוך את הלבבות ביותר כלפי הצד המדיני שבדבר, עד שנתכופץ מושג הציוניות ונתרוקן מחצי תכנו.

וכה נולדה "שאלת הקולטורא" על ברכי הציוניות המדינית. אלפי שנה סבל עמנו עניים נוראים בגלל שמירת קנייני רוח הלאומי, שבהם ראה כל מטרת חייו, ועתה, כשהגיע באחרונה לידי הכרה, שאין די לו בסבלנות בלבד, אלא צריך גם לעבוד בפועל בשביל תחיתו הלאומית, – עתה היה הדבר ל"שאלה", אם חזוקו של הרוח הלאומי והתפתחותם של הקניינים הלאומיים הם דברים עיקריים בעבודת התחיה הלאומית, – ועל השאלה הזאת משיבים רבים בשלילה!

ואולם צריך להוסיף, כי השלילה הזאת, לפי דברי בעליה, אינה מתיחסת לעצם העבודה הקולטורית. "חלילה לנו – טוענים הם – להכחיש בתועלתה של עבודה זו, ואע"פ שאין אנו מכניסים אותה לתוך חוג העבודה הציונית, אין אנו אוסרים על הציוניים לעסוק בה, אדרבא, אנו בעצמנו מעוררים אותם לכך, להשתתף בעבודת הקולטורא כפי יכלתם. אבל אין אנו רוצים לעשותה חובה עליהם, שלא לערבב בציוניות דברים שאינם מגופה ואין בינה וביניהם קשר עצמי ופנימי". ובאמת אי אפשר להכחיש, שהרבה מן הציוניים האלה, החושבים את ה"קולטורא" כדבר זר למושג הציוניות עוסקים בפועל בעבודת הקולטורא, מיסדים בתי-ספר לקטנים ובתי מקרא לגדולים, ויש גם שמשתדלים בהרחבת הספרות העברית וכדומה. ולא זו בלבד, אלא שאם נתבונן על מצב האגודות הציוניות במקומות שונים, הנה נראה, כי עבודה זו היא חייהן ואורך ימיהן. כל אגודה שאתה מוצא בה רוח חיים, על הרוב באה הרוח הזאת מתוך עבודה קולטורית, המעסקת לב החברים ונותנת להם יכולת להקדיש כוחם בתמידות למעשים ממשיים, שתועלתם גלויה לעין; ולהפך, במקום שהאגודות יוצאות ידי חובת הציוניות רק במכירת שקלים ומניות ובשיחות "מדיניות", שם על הרוב מורגשת ריקנות והעדר כוח חיוני, וסופן

מתדלדלות ומתנונות, מאין עבודה מוחשית ותמידית אשר תפרנס את הלב, תעסיק את המחשבה ותעורר את הרגש ואת הרצון בלי הרף. – כל זה אמת. אבל מה תלמדנו האמת הזאת? מתנגדי הקולטורה למדים מכאן, שאין שום צורך "להרבות שיחה" על דבר העבודה הקולטורית, לעורר ופוחים ומדנים בגלל **השאלה העיונית**: אם עבודה זו נכללת במושג הציוניות או לא, מאחר שאין המחלוקת אלא "להלכה", אבל **במעשה** רוב הציוניים עושים במקצוע זה מה שביכלתם. ואולם המסקנא הזאת נכונה היא רק מצד אחד: מצד **טובת הקולטורה**, ולא מצד **טובת הציוניות**. עבודת הקולטורה אולי באמת אין לה צורך לבקש הסכמה **מפורשת** מצד הציוניות, כל זמן שזו האחרונה, בצורתה המדינית בלבד, אין ביכלתה לתת לבעליה עבודה אחרת יותר נאה ומושכת את הלב, ובעל כרחה היא פונה לעזרת חברתה, המסוגלת יותר למלא את הנפש ולהעביד את הכוחות המואסים בבטלה ובשיחות ריקות. אבל, אם אין צורך בהסכמה זו להקולטורה, הנה יש ויש בה צורך **להציוניות עצמה**, וכל מי שהציוניות קרובה ללבו באמת לא יוכל להתעלם מן הסכנה הנשקפת לה על ידי התפשטותו של המושג הזה, שכל עצמה של הציוניות אינה אלא "דיפלומטיא" ועיני "מקח וממכר", וכל העבודה הלאומית הפנימית הוא דבר נבדל לעצמו, שאינו נכנס בגדר הציוניות ואינו נחשב כחלק ממנה. המושג הזה, אם יצליחו בעליו לקבוע בכל הלבבות, סופו להוריד את הציוניות למדרגה שפלה מאד, לעשותה לדבר ריק שאין בו שום תוכן ממשי, זולתי "ספורי נפלאות" על דבר "מסעות", "ראיונות", "הבטחות" וכו', המשעשעים את הדמיון בלבד, מבלי לתת מקום לפעולה חיה המרחה את הצמאון לעבודה.

כשאנו דורשים איפוא גלוי דעת ברור ומפורש, שהעבודה לתחילת רוח האומה והתפתחות קניניה הקולטוריים הוא חלק מעצם הציוניות, אשר לא תצויר בלתי, – אין זה פורמליסמוס ריק, מלחמה בעד "מלה" בלבד, כי אם השתדלות להציל כבוד הציוניות עמה ולשמרה מהתפוצצות ודלדול כוח החיים שבה, שעתידיים לגרום לה שלא מדעתם אלה ממנהיגיה ומגיניה הרוצים לצמצם כל עצמותה רק ב"מדיניות" בלבד.

אבל בדרשנו להכניס את העבודה הקולטורית לתוך הפרוגרמא של הציוניות, צריכים אנו להבדיל קודם כל בין שני חלקי העבודה הזאת, אשר עם היותם שונים זה מזה במהותם, ערבבו אותם יחד עד כה, ועל ידי זה נסתבכה השאלה עוד יותר. מדרגתו הקולטורית של כל עם תוכל להבחן משני צדדים: מצד **הקולטורה** שברא ברוחו, ומצד **הקולטורי** שנמצא בו הוא עצמו. הקולטורה הוא קנין "אובייקטיבי", בריה קיימת ועומדת בפני עצמה, שבה מתגשמים בכל תקופה מיטב הכוחות הפנימיים של העם, ובקבלם צורה מוחשית מוגבלת הם נשמרים לדורות בצורתם זו, שאינה תלויה עוד ביוצרה, כפרי שנפל מן האילן. אנו נהנים, למשל, עד היום מן הקולטורה של עם יון, מתחממים לאורם של הפילוסופים ומתענגים על שירי המשוררים ויצירות האומנים, שהשאיר לנו העם הגדול הזה לנחלה, אע"פ שהוא עצמו, בורא כל הקנינים האלה, כבר עבר ובטל מן העולם. ואולם **המצב** הקולטורי אינו אלא חזיון "סובייקטיבי" זמני: מדת התפשטותה של הקולטורה בין **אישי העם** והתגלותה בדרכי חייהם הפרטיים והצבוריים, – חזיון שאין לו אחיזה אלא בנושאי ויחד עמהם הוא עובר ומתחלף מתקופה לתקופה.

שני הצדדים האלה של החיים הקולטוריים לא תמיד שוים הם זה לזה במדרגת התפתחותם. יש תקופות בחיי עם שבהן הכוח הרוחני שלו מתרכז בנפשם של אנשים מספר, גאונים ובעלי כשרון, והם יוצרים לו קולטורה מקורית גדולה, שאין העם בכללו, לפי מצבו הקולטורי באותו זמן, מוכשר גם להבינה כראוי. תקופה כזו היתה, למשל באנגליא במאה השש-עשרה והשבע-עשרה. **שכספיר, ביקון, לוק, יום** וכל שאר גדולי הרוח, שהעמידה אנגליא בדורות ההם במספר רב בערך, בנו עולמות חדשים בספרות ובחכמה, אשר היו לאור גויים עד היום הזה, בעוד שהעם האנגלי ברובו נמצא אז, כידוע, במצב קולטורי שפל ובלתי מתאים כלל למדרגת העניקים ההם שיצאו מקרבם. ויש גם, להפך, שכוחו הרוחני של העם

מתגלה בתקופה ידועה במצבו הקולטורי בכלל: כל בניו למודי לשון וספר ובכל ענפי החיים ניכרים סימני השכלה ותרבות במדה מרובה, אבל יחד עם זה אין הקולטורא שלו נושאת פרי, אינה מעמידה יוצרים ובונים, שיבראו חדשות מקוריות, לפי רוח העם ההוא, וכל רכושה בא לה בירושה מתקופות אחרות או לקוח בהקפה מעמים אחרים. במצב כזה נמצא, למשל, עם שווייץ בזמננו. בני העם הזה כולם מחונכים בבתי ספר טובים ברוח התרבות האירופית, ובהרבה מענפי החיים הגיעו למדרגה קולטורית גבוהה, שאולי אין דוגמתה בעמים אחרים. אבל לעומת זה עקרה היא שווייץ מצד הקולטורא האזובייקטיבית ולא עמדו לה עד עתה יוצרים גדולים, שיבראו לה קולטורא לאומית מקורית, לפי רוחה, ואף גדולי המורים בבתי מדרשיה הרבים היא מוכרחת להביא מן החוץ.

ובכן, כשאנו דנים על העבודה הקולטורית בעמנו, צריכים אנו לזכור כי **שני נושאים** להעבודה הזאת – **הקולטורא** כשהיא לעצמה, **והעם** ביחוסו אליה – ועלינו איפוא לברר לנו מצבו וצרכיו של כל אחד מהם בפני עצמו, כדי לדעת מה אנו צריכים ויכולים לעשות בנוגע לזה ולזה: מצד אחד – בשביל לשכלל את הקנינים הקולטוריים שיצר עמנו עד כה ולעורר כוח-היצירה שבו לעבודה חדשה ברוחו, ומצד אחר – בשביל להרים את המצב הקולטורי של העם בכללו ולעשות את הקולטורא האזובייקטיבית שלו לקנין סובייקטיבי של כל בניו.

ובהסכם לחלוקה זו אדבר פה על שני צדדי השאלה, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

אין מן הצורך להוכיח בראיות מציאותה של קולטורא עברית מקורית. כל זמן שספר התנ"ך נמצא בעולם לא יוכל שום אדם להכחיש בכוח-היצירה המקורי הצפון ברוח עמנו, וגם אלה המכחישים במציאות עם ישראל בהוה מוכרחים להודות, כי **בעת היותו – היה עם יוצר**, וכי היצירות הקולטוריות שהניח אחריו נושאים עליהן חותם רוחו המקורי, אשר לא ימחה לעולם. ומכיון שהדבר כן, הנה אנחנו כולנו המאמינים (או ביתר דיוק: **המרגישים**), כי עמנו עודנו חי, רשאים היינו להאמין גם כן, מבלי לבקש לזה ראיות מיוחדות, כי גם כוח היצירה של עמנו עודנו חי בעמקי רוחו ועודנו מוכשר לברוא חדשות כמאז, – לולא נתפשטה בימינו אמונה אחרת, שמצאה לה מהלכים ביחוד בין **הציוניים**, כי רק המקרא לבדו הוא הקולטורא העברית האמתית, שברא העם ברוחו בהיותו יושב על אדמתו וחי ופועל על פי דרכו, אבל כל העבודה הקולטורית של עמנו **בגולה** לא נראה בה רוחו האמתית ואין שום קשר בינה ובין הקודמת לה, כי מפני עול הגלות תש כוח-היצירה המקורי ופסקו מעשות פרי. כנראה, חושבים הציוניים המחזיקים בדעה זו, שהיא מוסיפה חזוק להרעיון הציוני, בהשפילה בעיני העם את ערכם של חיי הגלות גם מן הצד הזה, אבל באמת, אלו היתה הדעה הזאת נכונה, היינו מוכרחים להטיל ספק בדבר, אם בכלל יש עוד תקוה להחיות כוח-היצירה של עמנו אף בשבו לארצו. כל כוח חיוני שפוסק מעבוד, הרי הוא הולך ומתדלדל יותר ויותר עד שיהיה לאין. ושני אלפים שנה של בטלה – זמן מספיק הוא להחריג ולכלות עד היסוד גם את הכוח היותר עצום. ואולם, לאשרנו, אין לדעה זו רגלים. תנאי-חיינו הקשים, משגלינו מארצנו, הטביעו אמנם בהכרח את חותמם גם על יצירת רוחנו, אבל הרוח עצמו לא נשתנה בתכונותיו היסודיות ולא חדל לעבוד עבודתו גם בגולה. הנה, למשל, רגילים חכמי העמים – ואחריהם, כנהוג, גם הרבה מחכמי ישראל – להטעים את ההבדל **היסודי והפנימי** שבין תורת הנביאים לבין "היהדות" המעשית שנולדה בימי בית שני וקבלה צורתה האחרונה בדורות שלאחר החורבן: כי הראשונה היא כולה מוסרית ושואפת לאידיאל רוחני רם ונשא, בעוד שהאחרונה נשתקעה בחוקים חיצוניים ובזבזה כל כוחה ביצירת המון דקדוקים של מה בכך, שאין להם שום ערך מוסרי. ההבדל הזה גלוי הוא ונראה כל-כך, עד שאין שום אפשרות להכחיש מציאותו. ובכל זאת, אם נעמיק בדבר, הנה נמצא, כי שני מיני-היצירה האלה, למרות המרחק הרב שביניהם בנוגע **לתכנם**, רוח אחד בראם וחותם אחד טבוע על **צורתם**. כי זו היא אחת התכונות היסודיות של רוח עמנו: שאינו נוח ל"פשרה" ואינו אוהב לעמוד בחצי הדרך, אלא, מאחר שהכיר אמתותו של איזה רעיון ועשאהו יסוד לפעולתו,

הוא מתמפר אליו בכל כוחו ועמל להגשימו בחיים בכל פרטיו ודקדוקיו, מבלי להסתכל לצדדים ולעשות "הנחות" לשם איזו מטרה שתהיה. התכונה היסודית הזאת היא שהולידה לנו תחלה, בימי חירותנו, את תורת הנביאים בכל **קיצוניותה המוסרית**, והיא היא שהולידה לנו אחרי כן, בימי עבודתנו, את תורת התלמוד והשלחן-ערוך בכל **קיצוניותה המעשית**. הצורך לשמור על קיומה בעבודתה ופזורה משך את האומה לצד המעשה החיצוני וקבע בלבה את האמונה, כי "רצה הקב"ה לזכות את ישראל והרבה להם תורה ומצוות", – ומיד כשהתיצב עמנו על הדרך הזאת של רבוי המצוות, הרבה והרבה אותן עד לאין קץ, ושוב לא הבחין בין דבר גדול וקטן ולא רצה לותר אף על דקדוק קל שבקלים.

כוח היצירה שבעמנו לא מת איפוא, לא נתחלף ולא חדל מעשות פרי על פי דרכו בכל הזמנים, אלא שפריו נשתנה **בטעמו** לפי השתנות תנאי החיים. אינו דומה פריו של העץ, כשהוא נמצא במקום גדולו הטבעי והחפשי, לפריו במקום זר לו, שהוא שתול ומשתמר שם בדרך מלאכותית, אבל העץ אחד הוא בטבעו הפנימי גם פה וגם שם, וכל עוד לא מת גזעו, הוא עושה פרי **למינו**. גם רוח עמנו עשה פרי למינו, ברא קנינים קולטוריים בדרך מקורית המיוחדת לו, לא רק בשבתו על אדמתו, כי אם גם בארצות גלותו, כל זמן שתנאי קיומו הניחו לו מקום כל שהוא לעבוד עבודתו לעצמו ולהשתמש לזה בכל כוחותיו הפנימיים.

רק בתקופה האחרונה, תקופת האימנציפיציא והאסימילציא, באמת עמדה הקולטורה העברית מלדת ופרי חדש כמעט לא נראה בה עוד. לא שנעלם פתאום כוח-היצירה שברוחנו ואין אנו מוכשרים עוד לעבודה מקורית, אלא שהנטיה לבטול הישות הלאומית ולהתבוללות בעמים זולתנו היא שגרמה לנו בתקופה זו, מצד אחד, להתרחק בכונה ורצון מן הסגולות המקוריות של רוח עמנו ולהשתדל בכל כוחנו להדמות לאחרים ולעשות הכל ברוחם הם, ומצד אחר הרחיקה מגבולנו הנטיה הזאת את מיטב הכשרונות שנולדו לעמנו בדורות האחרונים, אשר עזבו לגמרי את שדה עבודתנו הלאומית והלכו להם באשר הלכו, לתת לזרים חילם.

הכשרונות האלה, העובדים בשדה אחר, מעידים אמנם גם הם על היות כוח-היצירה עוד חי בקרבנו, כמעין שאינו פוסק, כי בכל השתדלותם להסתיר תכונותיהם היהודיות ולהגשים ביצירותיהם את הרוח הלאומי של העם הנכרי אשר אותו יעבדו, – הנה הבקורת הספרותית והאומנותית הראתה ברור, כי על הרוב לא יצלח חפצם בידם, ולמרות רצונם מבצבץ ועולה רוח היהדות בכל אשר הם עושים, והוא נותן למפעלם תכונה מיוחדת, מקורית, אשר לא תמצא במפעלי חבריהם שאינם יהודים. אין ספק איפוא, כי לו התקבצו אל תוך גבולנו כל אלה הכוחות המפוזרים ועבדו יחד עבודת הקולטורה הלאומית **שלנו**, כמלפנים, כי עתה היתה זו אחת מן היותר עשירות והיותר מקוריות בכל העולם. אבל ה"נחמה" הזאת מסוגלת אך להדאיב לבנו עוד יותר, בראותנו את עמנו מוציא ואינו מכניס, מפזר נוצי רוחו לכל עבר, להגדיל עשרם וכבודם של שונאיו ורודפיו, והוא עצמו אינו נהנה משלו ואין אוצרו הלאומי מתמלא מכל העבודה הרבה של בעלי הכשרונות הגדולים אשר יצר בכוחו. בכל תקפה באה עלינו עתה אותה ה"רעה" אשר כבר העיד עליה קוהלת כי "רבה היא על האדם": "איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד... ולא ישליטנו אלהים לאכול ממנו, כי איש נכרי יאכלנו".

אך בטול הישות הלאומית כבר הצליח להמית בקרב לבנו גם את **הרגשת** הרעה, עד שכמעט אין אנו מצטערים כלל על פזור כוחותינו הקולטוריים; אדרבא, כשאנו רואים אחד מבני עמנו קונה שם טוב במפעליו המצוינים של שדה הקולטורה של עם זר מתמלא לבנו גאון ושמחה ואנו ממהרים להכריז ברבים, כי פלוני זה "אחינו הוא", אע"פ שהוא עצמו משתדל בכל כוחו לשכוח ולהשכיח את "האחנה" הזאת. ואם לעתים רחוקות תצא במקרים כאלה גם אנחה מקרב לבנו על גורלנו המר, שכוחותינו הלאומיים נעשים "זבל" לכרמי אחרים, בעוד אשר כרמנו עזוב מאין עובד, – הנה ימצאו בתוכנו הרבה והרבה מן החושבים עצמם ל"בני עליה", בעלי "השקפות רחבות", אשר יניעו ראש אחרינו בגאון ובז ויחשבו לנו את אנחתנו זו לחטאה, לבגידה ב"האנושיות". "מה לנו – יאמרו האנשים האלה – אם עובד אדם עבודתו לעמו או לעם אחר? דיינו שהוא

עובד ומביא תועלת ל"האנושיות". כי רק תועלת האנושיות היא האידיאל היחידי של העתיד, וכל השאר אינו אלא צרות-עין וקטנות המוחין". ואמנם "רחבה" היא ההשקפה הזאת, אלא שבעליה שוכחים, כי גדלו של דבר אינו נערך רק לפי **רחבו**, כי אם גם לפי **עמקו**. וההשקפה הזאת, עם כל רחבה, שטחית היא מאד. כי האמנם אין שום הבדל בין עבודתו של אדם בתוך עמו, בתוך אותה "סביבה" שהולידה אותו ונתנה לו את כשרונות, שבה התחיל כוחו להתפתח וממנה נחל ראשית הפרתו האנושית, מושגיו ורגשותיו היסודיים, אשר נשתרשו בלבו לעולם באותה צורה שנקבעו בו בילדותו, ובין עבודת האדם בתוך עם זר ומתנכר לו, בעולם שאינו שלו ושאי אפשר לו להתאזרח בתוכו אלא אם כן ישנה את טבעו והלך-רוחו בדרך מלאכותית: דבר שלא יוכל האדם לעשותו מבלי שתקרה נפשו לקרעים שאינם מתאחים ומבלי שיִקאו רשמי הקרע הזה גם בתכונת עבודתו ופריה? – גם האנושיות סובלת איפוא נזק ידוע מפזור כוחותינו הקולטוריים, ויש אם כן "רשות" גם ל"האנושיים" שלנו להשתתף בלי שום פקפוק בצערנו הגדול על הפזור הזה. אבל גם אם יחשבו אלו, שאין הפסדה של האנושיות גדול כל-כך עד שיהיה "מותר" להם להצטער על זה, הנה אנחנו הלאומיים אין אנו צריכים, כמדומה לי, להתבייש מפני שום אדם, כשאנו מגלים ברבים את כאב לבנו על שעבוד כוחותינו לזרים ועל ההפסד הבא מזה לחיינו הלאומיים מבפנים. גם ה"ליברלים" היותר נלהבים, המדברים תמיד רק בשם האנושיות ועושים הכל רק לשם הפרוגרס, – גם הם בודאי מתירים לעצמם ולאחרים לבקש תועלתם הפרטית באמצעים "כשרים" שאינם מביאים הפסד להאנושיות ולהפרוגרס. ומה שיותר לאנשים יחידים בחייהם הפרטיים, מדוע יהיה אסור לעם שלם בחייו הלאומיים? לא לנו על כן למצוא תשובה על שאלתם של אלו: "מהמפסידה האנושיות בהפסדנו?" כי אם להפך, ישיבו הם לנו על שאלתנו: מה **מרויחה** האנושיות בהפסדנו ומה היתה מפסידה אלו הוצאנו אנחנו, ולא עם זר, תועלת **לאומית** מן הכשרונות הנולדים לנו; אלו העשרנו אנחנו, ולא עם זר, את האנושיות בפרי עבודתם של בנינו, אשר על ברכינו נולדו ומרוחנו אצלנו עליהם? הנה, למשל, אך לפני זמן מועט קברנו והספדנו את **אנטוקולסקי**. עוד לא חדלו האנחות על מות האומן הגדול הזה בלא עת, ולא הגיעה עוד על כן השעה לבקר בפרטות ובלי משא פנים את יחוסו **לעמו**, אשר נתן לו שאר-רוח וכשרון, ואת יחוסו לעם נכרי, אשר נתן לו עושר וכבוד. אבל את האמת בכללה אין לנו לכחד: כי המספד הגדול אשר עוררו על המת בכל העולם, וביחוד בארץ מולדתו, מוכרח היה לעורר כאב עצום בלבנו אנו, בראותנו אחרים נוטלים להם את תפארת שמו במותו, כמו שנטלו להם פרי כשרונו בחייו, ואנו אין אנו יכולים אלא לחשוב מחשבות נוגות על דבר מה שהיה אנטוקולסקי **יכול** ליתן לעמו **ולא** נתן, ועל דבר מצבנו הלאומי בכלל, שלולא היה דל ושפל כל-כך, לא היו אנשים כאנטוקולסקי מבקשים מפלט לרוחם בין זרים...

ומי זה איפוא יעיז לאמור, כי כאב-לבנו זה הוא חטא להאנושיות ולהפרוגרס? מה היה הפרוגרס חסר ומה היתה האנושיות מפסידה, אלו הקדיש אנטוקולסקי את כשרונו, או לפחות חלק נכבד מכשרונו, לעבודת הקולטורא של עמו, והיה צר צורה ונותן נשמה לחומר הלקוח מחיינו הלאומיים, אשר בלי ספק היו קרובים לרוחו ומובנים לו הרבה יותר מאותם החיים הזרים שבהם נסתכל וברא מה שברא?

בפרצות כלליות אפשר אמנם לתרץ הכל בנקל. אפשר לאמור – מה שאנו שומעים באמת פעמים רבות – כי עניים הם חיי עמנו בתכנם ואינם נותנים די חומר ליצירה גדולה, גאונית, וכי על כן מוכרחים הם היוצרים הגדולים לנוע על חיים זרים בשביל להלביש בהם את רעיוני-לבם. אבל התשובה הזאת תבטל מאליה, כשנעבור מן הפרצא הכללית אל המעשים הפרטיים. הנה דוגמא אחת: רצה אנטוקולסקי לברוא תבניתו של מושל רגזני ואכזרי, העושה מעשה-רצח בכל יום ונורא הוא על כל סביביו, ובכל זאת לא מת "אלהים" בלבבו, והוא חוטא ומתחרט, חוטא ומתחרט, – וכי יש לך נושא יותר נאות לזה **מהורדוס** המלך, כפי שמסרה לנו ההיסטוריא את תכונותיו ומעשיו? ואם בכל זאת בחר אנטוקולסקי למפעלו זה, כידוע, לא בהורדוס מלך ישראל, כי אם **ביוהן** האיום מלך רוסיא, – האמנם עשה כן מפני שצורתו של המלך החשך הזה,

אשר כמעט לא נודע טיבו מעבר לגבול ארצו ואשר חייו ומעשיו לא בנקל יובנו לאיש שלא מבני עמו, היא יותר "אנושית", יותר עשירה ומלאה, מזו של הורדוס, אשר באלפי חוטים היה קשור להקולטורא הכללית של זמנו ועשה רושם ידוע על מהלך ההיסטוריא האנושית, ואשר גם הוא, האומן עצמו, בודאי ידע אותו ואת מעשיו בטרם עוד שמע גם את שמו של יוהן האיום? – והנה עוד דוגמא שניה: כשרצה אנטוקולסקי לברוא טופס של פרוש היושב כלוא בחדרו, בדול מן העולם, ועוסק בכתיבת ספרים, – בקש ומצא בבית-נזירים בעיר קיוב, במאה העשתי-עשרה, את הנזיר הרוסי, הכרוניסט הידוע **נסטור**; בעוד אשר בווינא עיר מולדתו ראה אנטוקולסקי "פרושים" כאלה בעיניו בקרב בני עמו בצורה יותר "אנושית" ויותר קרובה לרוחו הוא: בצורת אותו "מתמיד" שהפליא לתארו המשורר העברי, אותו "פרוש" שאינו פורש מן העולם ללכת להסגר בבית נזירים, אבל, בשבתו בתוך עמו רחוק הוא מן החיים וכל שאונם לא פחות מן הנזירים של אחרים ואין לו בעולמו אלא ספריו בלבד, ספריו שהוא קורא, או – בהיותו לאיש גדול – ספריו שהוא כותב. כשהיה אנטוקולסקי נער קטן, בודאי הקשיב בחרדת קודש לספורי זקני עירו על דבר ה"פרוש" הגדול אשר חי שם לפני מאה שנה, שכל חייו היו אך יום ארוך של תלמוד תורה וכתיבת ספרים, בלי הפסק ובלי מרגוע. וכשהיה אנטוקולסקי לאומן גדול, לא זכר את האיש ההוא – את **הגאון מווילנא** – אשר הלהיב דמיונו בנערותו, והרחיק נדוד לבית נזירים רוסי מימי הבינים, אשר לא ידע הוא ואבותיו, בשביל לבקש מה שיכול למצוא בעמו ובעירו...

והאמנם היה כל זה נחוץ ומוכרח לטובת האומנות, לתועלת האנושיות, עד שאין אנו רשאים מפני זה להצטער על אבדתנו ולהביע צערנו בקול רם?

ובכל זאת נמצאו בקרבנו אנשים אשר חשבו להם לחובה להסתיר את הצער הלאומי הזה תחת מסוה האהבה להאנושיות, ומהם שהתירו לעצמם, לפי הודעות כה"ע, גם להעיד עדות שקר בעמנו לפני ארון המת בשעת קבורתו: כי **מאושר** הוא כלל! ומרוב השתדלות "להראות העמים והשרים", עד כמה ^[1] ישראל בזה, שרוחו ויצוריו של אנטוקולסקי יצאו לרשות אחרים אנו מוכנים ומזומנים תמיד להתכוץ ולהצטמצם בשביל לפנות מקום להם – לא נמנעו סופרים יהודים גם לנתר ב"נדיבות" יתרה על תכונות רוחו של עמם וליחסן לאחרים, בשביל שיוכלו להטעים, כי היה אנטוקולסקי לרוסי גמור גם **ברוחו הפנימי**. "תכונות יצוריו של אנטוקולסקי – כותב איש יהודי במכ"ע יהודי – מראות לנו את התכונות העצמיות של **האומנות הרוסית בכלל**: אידיאליסמוס בהרעיון היסודי וריאליסמוס באופן הגשמתו... אינכם מוצאים בין יצורי כפיו של אנטוקולסקי אף אחד . והתכונות האלה, ^[2] שיהיה עשוי כולו רק לשם היופי החיצוני של גוף האדם. הוא מבקש תמיד את הנשמה השוכנת בגוף" שבהן כידוע, מצטיין **רוח ישראל** מימי עולם, באו לו לאנטוקולסקי לא בירושה מעמו, כי אם מתוך שסגל לו "את התכונות העצמיות של האומנות הרוסית"!

ואולם אנטוקולסקי לא אחד הוא בקרבנו אשר הקדיש כוחו וכשרונו לעבודת עם אחר. כמוהו עושים גם שאר האומנים, החכמים והסופרים היותר גדולים מבני עמנו. הם עוזבים את אהלנו הדל מיד כשמרגישים בנפשם, שכשרונם הגדול יפתח לפניהם שערי היכלות גדולים ויפים... וכשהם עולים לגדולה ושמם מהולל בגויים, אנו מסתכלים בגדולתם מרחוק, מתגאים ושמחים עמהם, שזכו לצאת מאפלה שלנו לאור גדול של אחרים. אך גם את "גאוננו" העלובה הזאת יחשבו לנו שונאינו ל"עזות" שאין למעלה הימנה, כעבד שמלאו לבו להזכיר, כי גם לו חלק ונחלה במה שקנה רבו... הם מתעשרים מדלותנו, מתמלאים מחורבננו, ולנו הם אומרים: כמה שפלה אומה זו, שאין לה אף קרן זוית אחת מיוחדת לה באוצר הקולטורא החדשה! כך הוא, כנראה, גורלנו מעולם. גם את אלהינו לקחו להם עמים רבים, ואותנו יחרפו כל היום לאמר: "איה אלהיכם?"...

ומפני שטובי כוחותינו המקוריים – אלה שגם בעבדם בשדה אחר תגלה בהם המקוריות העברית בעל כרחם – הם מבחוץ,

הנה מבפנים נשארים על הרוב רק כוחות קלים ודלים, הנמשכים בכל ישותם אחר זרם הקולטורא הנכרית הסובבת אותם, וכל עבודתם על שדה הקולטורא שלנו אינה על הרוב אלא חקוי מעשי זרים, בלי שום מקוריות, בלי גבול ודעת וחשבון. הנה יש מקצוע מדעי אחד שהוא כולו שלנו גם לפי שמו וגם לפי תכנו: – "חכמת ישראל". במקצוע זה הרי בודאי צריכים היינו לעבוד ברוחנו ולגלות את הכוח המקורי הצפון בקרבנו. ומה אנו רואים בפועל? העובדים היותר חרוצים והיותר מקוריים במקצוע זה הם חכמי אוה"ע, וחכמי ישראל שותים מימיהם והולכים בעקבותיהם, מבלי לנטות מן הכללים ודרכי החקירה שקבעו מוריהם אלה, אף במקום שיש ויש להרהר אחריהם. עד הימים האחרונים לא נראתה התנגדות מצד חכמי ישראל אפילו לאותו הכלל המוסכם בין החוקרים הנוצרים, שבמקום שיש סתירה בין הידיעות ההיסטוריות שבתלמוד ומדרשים ובין אלו שבספרות היגנית והרומאית, האחרונות נמנות יותר. ורק בשנה הזאת בדק חוקר יהודי אחד אחר הכלל הזה בנוגע לשאלה אחת פרטית, ואחר העיון מצא כי אין לו שום יסוד וכי, להפך, הידיעות התלמודיות מתאימות יותר להאמת ההיסטורית. גם דרכי ההגיון התלמודי לא נחקרו עוד כל צרכם על ידי חכמי ישראל, ובלי בקורת ובחינה מדעית נתפשטה גם בקרבנו השקפת הנכרים על הפלפול התלמודי, כי מתנגד הוא להגיון האמתי והשכל הבריא, עד שהיתה "המצאה תלמודית" למשל בפינו על כל פלפול עקום המתרחק מן הדעת הישרה. והנה בא בשנה שעברה אחד החוקרים העברים והראה, כי ההגיון התלמודי צריך למוד ויש לו על מה שיסמוך וכי ההבדל שבינו ובין ההגיון של היגנים אינו מקרי בלבד ואינו מעיד על חסרון ידיעה מצד חכמי ישראל, אלא מקורו בהבדל יותר פנימי ועצמי שבין רוח ישראל ורוח היגנים בכלל.

אבל חזיונות כאלה, של חקירה "חפשית" באמת, מעטים מאד ב"חכמת ישראל", וגם אלה המעטים החלו להראות רק בזמן האחרון – ומי יודע אם אין לפנינו כאן אחת התולדות של התעוררות הרוח הלאומי בקרבנו בימים האלה – ואולם בכללה עדיין "חכמת ישראל" משועבדת לזרים והרוח העברי המקורי לא נגלה בה בכל מקוריותו, כמו שהיתה לנו רשות לקוות.

אך לא! באמת לא היתה לנו גם רשות לקוות לזה, בזכרנו איך ולשם מה נולדה וגדלה "חכמת ישראל". לא הצורך הפנימי להמשך התפתחותו של הרוח הלאומי בעתיד הוא שהביא את חכמי ישראל לשאת עיניהם אל העבר, בשביל למצוא את החוט הרוחני המקשר יחד כל הדורות בחיינו הלאומיים ובשביל לחזק את הקשר הזה על יד הכרה היסטורית ברורה; לא הצורך הלאומי הזה הוליד את "חכמת ישראל", כי אם צרכים אחרים, זמניים ומקריים, שרובם היו מכוננים, להפך, לבטל את הקשר הלאומי לא רק בין העבר והעתיד, כי אם גם בין חלקי העם המפוזר בהוה. צונץ, ראש מיסדי "חכמת ישראל", ראה בה אמצעי להפוך לב העמים לטובה עלינו ולהשיג את האידיאל היותר גדול של היים ההם – שווי-הזכויות. גייגר העמיק לחקור ב"חכמת ישראל" בשביל למצוא בה יסוד וסמך להאידיאל הגדול שלו – להריפורמא הדתית, שהיתה גם היא בעיקרה אמצעי להשגת שווי-הזכויות. ואף ר' זכריה פראנקל, שהיה קרוב לרוח העברי יותר מהם, לא נמנע מלגלות דעתו ברבים בשנות הששים, בראש אחת החוברות של מכה"ע החדשי אשר יסד ל"חכמת ישראל", כי אחר אשר בטלו אז ההגבלות האחרונות של זכויות היהודים בפרוסיה, הנה בטלו גם החיים הלאומיים של היהודים שם, וכל כוחותיהם צריכים להיות שקועים ונבלעים בחיי העם אשר בקרבו הם יושבים. ובאין עוד "היסטוריא" מיוחדת לישראל, – ^[3]תהיה מעתה החקירה בתולדות העבר לא ענין שיש לו קשר עם חיי ההוה והעתיד, כי אם "חכמה" עיונית בלבד השקפות כאלה לא יכלו, כמובן, לשחרר את הרוח ולעשותו מוכשר לעבודה מקורית פוריה, וכה היתה "חכמת ישראל" גם היא אך מצבת זכרון לעבודתנו הרוחנית.

ומצבת זכרון לעבודתנו זו אנו רואים גם בענף אחר של עבודת הרוח, שבו ביחוד מתגלה הרוח הלאומי בכל עם: –

בספרות הלאומית.

רבים אמנם רגילים להרחיב את המושג הזה ולכלול בספרותנו הלאומית כל מה שכתבו ושכותבים אנשים מבני עמנו בכל

לשון. אם כך נציב גבולותיה של ספרותנו הלאומית, אז באמת לא נוכל להתאונן, כי עניה היא הספרות הזאת; אז גם שירי הינה על האהבה לנו הם, וגם מלחמתנו של בְּרָנָה נגד הריאקציה המדינית באשכנז ומאמרי הבקורת של ברנדס על כל הספרויות שבועולם חוץ מן העברית – הכל היא ספרותנו הלאומית. אבל מושג כזה מוטעה הוא בעיקרו. הספרות הלאומית של כל עם היא רק זו שנכתבה **בלשונו הלאומית**. כל מה שכותבים בני העם בלשונות אחרות יש אמנם שנראו בו עקבות רוחם הלאומי, אף אם נושא דבריהם אין לו שום יחס לעמם (כמו שכן הוא באמת בנוגע להסופרים היהודים הגדולים שהזכרתי פה ושלא הזכרתי), ויש גם שדבריהם עושים רושם על מהלך החיים של אחיהם בני עמם, אם עוסקים הם בשאלות המתיחסות אל החיים האלה, אבל ספרות **לאומית** אין בכל זה, כי הכל נבלע בספרות הכללית של אותו העם אשר בלשונו נכתבו הדברים. באמריקא הצפונית נמצאים הרבה סופרים בעלי כשרון, והמון ספרים חדשים, ובהם גם גדולים וטובים, יוצאים שם בכל שנה, מלבד כתבי-עת לאין מספר, – ובכל זאת אין עדיין ספרות לאומית אמיתית לבני אמריקא, מפני שאין להם לשון לאומית מיוחדת ואין גבול ברור וניכר בין הספרות האמריקנית ובין אחותה הכפירה והעשירה ממנה – האנגלית, הבולעת אל קרבה כל הכתוב בלשונה. וכן הדבר גם בעם **שווייץ**, שפרי רוחו בעבודת הספרות נכנס להאוצר הספרותי של שלשת העמים הגדולים אשר בלשונותיהם מדברים וכותבים בני שווייץ, ואלה האחרונים אין להם ספרות לאומית לעצמם, אם אך לא נקרא בשם זה את המעט שנכתב בדיאלקט השולט בשווייץ האשכנזית.

גם הספרות הלאומית **שלנו** אינה אם כן אלא זו שנכתבה בלשונו הלאומית, אבל כל מה שכותבים בני עמנו בלשונות אחרות אינו נכלל במושג זה. אם כותבים הם על ענינים הנוגעים גם – או רק – לעמים אחרים, דבריהם נבלעים בספרות העם שבלשונו נכתבו, והטובים שבהם מוצאים להם מקום בתולדות הספרות ההיא (אם כי לא תמיד לפי ערכם) בין שאר סופריה, אשר מקרב עמה יצאו; ואם כותבים הם רק על ענינים המתיחסים לעמנו ולחיי הלאומיים, הרי הם בונים "גטו" לעצמם בתוך ספרות זרה, וככל "גטו", לא נחשב גם זה בעיני "האזרחים" למאומה, וגם הקהל העברי חושבהו רק לחזיון **זמני**, שאין לו עתיד בחייו הלאומיים, ועל כן, בכל היותו נהנה מפרי הספרות הזאת בזמנה ובארצה, אין בלבו, ביחוסו אליה, אותו הרגש החי המקשר כל עם לספרותו הלאומית לדורי-דורות. ככה, למשל, כמעט נשכח כבר שם **ליוונדא** מלב קהלנו, וספוריו מחיי היהודים ברוסיה, אשר לפני עשרים שנה היו עדיין מן היותר מפורסמים בין בני עמנו בארץ הזאת, עתה מעט דורשיהם מאד; בעוד שספורי **סמולנסקין**, הקרובים בנושאם לספורי ליוונדא ונפלים מהם הרבה בשכרון וטעם, גם עתה נקראים וחביבים על העם, כאלו אתמול נכתבו. ואין אני מוצא שום סבה לדבר זולתי זו, שסמולנסקין כתב ספוריו **עברית**, וליוונדא – **רוסית**. החזיון הזה, שאינו יחיד במינו, מראה לנו, כי העם עצמו רואה ספרותו הלאומית רק במה שכתוב **בלשונו**, ועל כן שמורה אהבתו לסופרים כסמולנסקין, שהעשירו את ספרותו הלאומית, גם לאחר שעבר זמנם, אבל סופרים כליוונדא, המדברים אליו בלשון נכריה, חביבים עליו רק לשעתם, כל זמן שדבריהם חדשים לו, ^[4]ואחרי כן הוא שוכחם, כחזיון עובר, שהביא אמנם תועלת בזמן ידוע, אך לא הגדיל את הרכוש הלאומי

אבל פה הגעתי לשאלה חדשה, שנתעוררה ראשונה בימינו אלה: – שאלת ה"זרגון". אבותינו ואבות אבותינו מדור דור, אע"פ שהיו מדברים תמיד בלשונות הארצות שגלו לשם, הכירו וידעו בלי שום פקפוק, כי אין לשון לאומית אלא אחת: – העברית. גם אותו ה"זרגון" היהודי-האשכנזי, השגור בפי בני עמנו בארצות הצפון זה כמה מאות שנה, לא היתה לו בתוכם מעולם שום חשיבות יתרה על שאר לשונות הגלות ולא השתמשו בו שמוש ספרותי אלא מאונס, כבשאר לשונות, בשביל עמי-הארץ שאינם מבינים עברית. אך עתה הנה קמו בתוכנו אנשים האומרים להרים את הזרגון הזה בישראל למעלת לשון לאומית. הם באים בשם **המציאות** וטוענים, כי אחר שרוב בני עמנו סגלו להם במשך הדורות לשון חדשה, המיוחדת להם לבדם ואין לזרים חלק בה, הרי אנו צריכים להשלים עם "המציאות" כמו שהיא ולהודות בעל כרחנו, כי הלשון **הזאת** היא היא לשוננו הלאומית בהוה, ולא העברית, שאינה נהוגה בדבור זה אלפי שנה ושגם יודעיה בתור לשון ספרותית מעטים

בדור הזה. ומתוך השקפה כזו על הלשון הלאומית יוצאת בהכרח גם השקפה חדשה על הספרות הלאומית: אם לשוננו הלאומית היא הזרגון, הנה גם ספרותנו הלאומית היא הספרות הזרגונית, ואותה אנו "חייבים" לאהוב ולכבד, ולה אנו "חייבים" להקדיש מיטב כוחותינו, בשביל להרחיבה ולשכללה ולעשותה ראויה לשם הנכבד הזה, מבלי לאבד עוד זמן וכוח לבטלה בעבודת הספרות העברית, שכבר עבר זמנה וכל חייה עתה אינם אלא מלאכותיים.

והנה אמנם לא פה המקום לברר שאלה זו לכל פרטיה, אבל בכלל נראה לי, שבעלי ההשקפה הנזכרת, המיסדים טענותיהם על "המציאות", הם המהממלימים עין מן המציאות ורוצים לברוא מצב מלאכותי על יסוד רעוע.

ראשונה, הנה "המציאות" ההיסטורית מעידה, כי חזיון כזה לא היה עוד בעולם, שיחשוב עם ללשוננו הלאומית איזו לשון זרה אשר דבקה בו בארץ נכריה, לאחר שעברו עליו תקופות היסטוריות ארוכות, שבהן לא ידע את הלשון הזאת, ולאחר שברא ספרות גדולה ונכבדה, שבה נתגשם רוחו הלאומי בכל היקפו, בלשון אחרת, אשר חשבה ללשוננו הלאומית עד כה. אין לנו אף עם אחד, בין מן החיים היום ובין מאלו שכבר מתו, אשר נוכל לאמור עליו, כי הוא עצמו קדם בזמן ללשוננו הלאומית, כי תקופות שלמות עברו עליו בחייו ההיסטוריים בטרם נודעה לו לשוננו הלאומית. כשם שאין האיש הפרטי יכול לחשוב ללשוננו העצמית והטבעית שום לשון שלמד בהיותו כבר בר-דעת, אלא זו שבה שרו לו שירי-ערש, שנשרשה בנפשו בטרם עוד ידע את עצמו והלכה ונתפתחה בו יחד עם הכרתו העצמית, – כך גם עם שלם אין לו לשון לאומית אלא זו שנמצאה עמו כבר בעמדו על מפתן ההיסטוריה, בטרם עוד התפתחה הכרתו הלאומית בכל תקפה, והיתה מלווה אותו על דרכו בכל התקופות אשר עברו עליו, באופן שאינו זוכר את עצמו בשום זמן בלעדיה.

ושני, הנה "המציאות" של ההוה מעידה גם היא, כי הזרגון הזה, עם היותו עוד עתה לשונם של רוב בני עמנו, הולך הוא ונשכח בכל הארצות וסופו להבטל מן העולם בעוד איזו דורות. באמריקא, ששם ביחוד "פורח" עתה הזרגון וספרותו, אינו באמת אלא לשון ה"אבות", שגדלו באירופא ובאו לאמריקא ולשונם עמהם, אבל בניהם, הנולדים ומחונכים בבתי הספר באמריקא, לשונם היא אנגלית ואת הזרגון לא ידעו עוד. ולולא האימגריציא, המביאה לשם בכל שנה המונים המונים חדשים מן המדברים זרגונית, לא היה זכר עוד ללשון זו בארץ החדשה. אך האימגריציא לאמריקא הלא בהכרח תלך ותמעט במשך הזמן, ועמה יחד ימעטו שם משנה לשנה גם בעלי הזרגון, עד כי יכחד מן הארץ. גם בארצות מולדתו של הזרגון – רוסיא, גליציא ורומניא – הוא הולך ונדחה מפני לשון עם הארץ במדה שההשכלה מתפשטת בין המון בני עמנו, באופן שגם עתה כבר נמצאות בכל הארצות האלה משפחות לאלפים אשר גורש הזרגון מקרבן ולא ישמע עוד על פיהן. אין ספק איפוא, כי לא יארכו הימים וחדלה הלשון הזאת מהיות חיה ומדוברת, וכל עמל מגיניה, לחבבה על העם על ידי ספרות יפה, לא יועיל לעצור בעד הפרוצס הזה, שתנאי-החיים מחייבים אותו, כמו שלא הועילה הספרות העברית, שהיתה בודאי חביבה על עמנו תמיד, להגן על לשון עברית שלא תכרת מפיו, כשתנאי החיים הכריחוהו להחליפה בלשונות אחרות. התולדה היחידה שתוכל לצאת מכל העבודה הזאת, המכוננת לרומם את הספרות הזרגונית, היא איפוא רק זו, שלאחר שנים שלשה דורות יהיו לנו שתי **לשונות ספרותיות מתות**, תחת האחת אשר לנו עתה, ובנינו אחרינו יהיו "חייבים" איפוא ללמוד את **שתיהן מתוך הספר**, לשם "הלאומיות".

אבל מובטחני, שלא נגיע למצב מוזר כזה. הזרגון, ככל יתר הלשונות שהשתמש בהן עמנו בזמנים שונים, לא היה ולא יהיה לעולם בעיני העם אלא אמצעי חיצוני זמני להבין איש את רעהו, וגם ספרותו לא תחיה על כן אלא כל זמן שהוא עצמו חי. אבל מיד כשיחדל הזרגון מלחיות בדבור פה, ישכח גם מלב העם ביחד עם ספרותו, ולא ימצא אז בקרבנו שום אדם שידרוש לעשות למודו חובה, בשם הרגש הלאומי, כמו שדרשו טובי העם בכל הדורות למוד שפת עבר.

הרופאים מעידים, כי במחלת ה"אפזיא" (שכחת-הלשון) יקרה פעמים רבות, שהחולה שוכח כל הלשונות שלמד בימי חייו בדרך **עיונית**, ואף את זו שבה היה רגיל להשתמש לפני חליו, אבל זוכר הוא אז ומשתמש בנקל בלשוננו **הטבעית**, לשון

אמו, אף אם עזבה עוד בילדותו ולא דבר בה מני אז. זהו כוח הקשר הטבעי, האורגני, שבין האדם ולשונו העצמית! וקשר כזה נמצא גם בין העם ולשונו הלאומית האמתית. גורלנו המר הכרית אמנם מפינו את לשונו הלאומית והכריחנו להחליפה בלשון עם ועם, אבל את מקומה בעמקי רוחנו לא ירשה ולא תירש לעולם שום לשון אחרת. כולן, וגם הזרגון בכלל, משתרשות בתוכנו על ידי צרכי-החיים הזמניים וחוזרות ומשתכחות מאתנו בזמן שהחיים משתנים ואין לנו בהן צורך עוד. ואולם הקשר הפנימי והנצחי שבין עם ולשונו – אותו אנו מוצאים בעמנו רק ביחוסו ללשון אחת, הקיימת בתוכו כל הדורות מאז היותו, – היא הלשון העברית. ועל כן רשאים אנו להחליט, כי רק הלשון הזאת היתה, הנה ותהיה תמיד לשונו הלאומית, ורק הספרות הכתובה בלשון הזאת היא היא ספרותנו הלאומית מעולם ועד עולם. יכולים אנו אמנם להשתמש בכל לשון אחרת המובנת להמונו, בשביל להפיץ בתוכו דעות וידיעות שונות, ובודאי יש בזה תועלת מעשית לשעה, שאין אדם יכול להכחישה; אבל מן התועלת הזמנית הזאת עד מעלת ספרות לאומית נצחית – המרחק רב כל-כך, עד שיש להתפלא על אנשים שלמים בדעתם, איך יוכל להקלט במוחם ערבוב מושגים כזה. ואם לא אשגה, הנה גם **טובי** הסופרים הזרגוניים עצמם מרגישים בלבם, שעתידיה לשון זה ולהשתכח מישראל ביחד עם ספרותה, ורק הספרות העברית לבדה תחיה בקרבנו לנצח, ועל כן הם משתדלים להכניס פרי עבודתם לאוצר ספרותנו הלאומית על ידי תרגומים עבריים, כדי לתת להם שארית לעתיד לבוא.

הארכתי אולי יותר מדי בשאלה זו, שאינה מגוף עניני כאן, כי לא יכלתי להתעלם מן הערבובייה השולטת בקרבנו בעת . ועתה אשוב לענינינו.^[5] האחרונה בנוגע למושג הספרות הלאומית

הנה באנו לידי מסקנא, כי רק הספרות העברית לבדה היא ספרותנו הלאומית באמת, – וכמה עניה ועלובה היא הספרות הזאת בדורות האחרונים!

ועל כן לא אאריך כאן בענין זה, שאמנם אינו צריך כלל^[6] לפני זמן מה נזדמן לי כבר לדבר על מצבה של ספרותנו עתה לביאור ארוך. כל הבקי בדבר מוכרח להודות, כי רק בענף אחד הגיעה ספרותנו באמת לשלימות גדולה: – בענף ה**ריקלמא**. מי שישפוט על מצבה רק על פי הריקלמא הזאת, שהיא עושה לעצמה בזמן האחרון, יוכל להאמין אמנם, כי מחוללת היא נפלאות ועשרה הולך ורב מיום ליום. אבל האמת היא, כי הריקלמא הזאת היא כל עשרה של ספרותנו עתה, וזולת זה כמעט "לית לה מגרמה כלום".

לפנים, עד תקופת ה"השכלה", היתה לנו באמת ספרות לאומית מקורית. אפשר לדון את הספרות הזאת לחובה מצדדים שונים, אפשר להוציא עליה משפט קשה, כן מצד תכנה וכן מצד צורתה (אף כי רוב שופטיה באו בזה לידי הפרזה יתרה), אבל אי אפשר להכחיש, כי הספרות הזאת היתה **שלנו**, נבראה **ברוחנו** ונבעה מתוך עצם נשמתנו הלאומית, לפי מצבה אז, וכי בביראתה השתתפו כל טובי הכוחות הלאומיים שהיו בעמנו בכל דור. ואולם בעת החדשה, משיצא עמנו מתחומו והתחיל לפזר כוחותיו לארבע רוחות השמים, באה גם על ספרותנו אותה הרעה שהשיגה את כל יתר ענפי הקולטורא הלאומית שלנו: הכשרונות האמתיים, המקוריים, עוזבים את עמם הדל והולכים להעשיר בכוחם את העשירים גם בלעדיהם, ושדה ספרותנו שומם, מרמס לחסרי טעם וכשרון, מהתהלכים בו ב"חירות" יתרה, כבחדר משכבם. גם הטוב שבספרותנו, מעשי ידי הסופרים המעטים הראויים להקרא בשם זה, – כל "טובו" הוא, **שדומה** הוא מעט או הרבה לפרי ספרותי נאה שאנו רואים אצל אחרים... מראשית ספרותנו החדשה ועד עתה כמעט לא נראה בה ספר **מקורי** באמת, שנוכל להראות עליו, כי בו התגלה רוחנו הלאומי בדרך מיוחדת. כמעט הכל הוא תרגום או חקוי, וזה נעשה על הרוב שלא כהוגן: התרגומים **רחוקים** מן המקור ביותר והחקויים **קרובים** אל המקור ביותר... הצד השוה שבהם, שאלו ואלו רוח נכריה מרחפת עליהם, ואין אנו יכולים להרגיש בלבנו קשר לאומי אמיתי עם ספרות כזו, שכל עצמה לא באה אלא להעניקנו מטובם של עמים אחרים, בהלבישה את השקפותיהם ורגשותיהם של אלו צורה גרועה הרבה מזו שהלבישום בעליהם

בבושת פנים עלינו להודות, שאם נחפוץ למצוא איזה צל של ספרות עברית מקורית בתקופה זו, צריכים אנו לפנות לספרות **החסידות**, אשר, עם כל הבליה, יש בה כה וכה גם רעיונות עמוקים, שחותם המקוריות העברית טבוע עליהם, הרבה יותר מאשר נוכל למצוא בספרות ה"השכלה".

הנה זה הוא איפוא מצב "הקולטורא הלאומית" שלנו לכל ענפיה...

לכל שועת עניינו הנוודים ללחם מזדעזע עתה כל העולם. מכל עברים יחושו לעזרתם, אם מעט ואם הרבה, וסוף סוף ימצאו מנוחה, ולו גם זמנית, זה בכה וזה בכה, ובית ישראל לא יכלה. אבל באותה עת עצמה החורבן הולך וגדול **בבית פנימה** בלי צנחה ורעש; כליון בא על רוחנו הלאומי – ואין דובר דבר; קץ קניינו הלאומיים הולך וקרוב לעינינו – ואנחנו מחשים! –

אמנם, פלאים ירדנו, אם אין לנו לב להבין ולהרגיש עוד דבר זולת "הצרה החמרית, הנוגעת אל עצמנו ואל בשרנו... יש אמנם "יחידי סגולה" בין הציוניים המכירים ומודים, כי "הצרה הרוחנית" שדברתי עליה עד כה קשה ומסוכנת היא לעתידות עמנו לא פחות מן "הצרה החמרית", וכי על כן "מקלט בטוח" לרוח עמנו הוא דבר הנחוץ לנו לא פחות ממקלט בטוח לנודדי עמנו, – אלא שהם חושבים עם זה, כי שתי המטרות האלה, החמרית והרוחנית, דרך אחד להשגתן; כי בהיותנו משתדלים לברוא בארץ ישראל ישוב בריא ומסודר כראוי, הרי בזה עצמו אנו בוראים את הבסיס הטבעי הנחוץ לתחית רוחנו שם, בסיס שבלעדיו לא יהיה חזוק וקיום לאותו המרכז הלאומי הרוחני אשר אליו נשואות עינינו. ובאמת אין אדם יכול לאמור, כי הישוב החמרי אין לו שום יחס לשאלתנו הרוחנית וכי אפשר לה לזו למצוא פתרונו בהחלט בלי עזרתו של זה. אדרבא, לפי דעתי, כל עצמו של הישוב החמרי לא בא – אחת היא אם בוני הישוב עצמם מרגישים בזה או לא – אלא בשביל להיות היסוד להמרכז הלאומי הרוחני, שעתידי להברא בארץ אבותינו על ידי הצורך הפנימי החי ברוח העם ומבקש ספוקו בהזקה, בעוד שהצרה החמרית של עמנו לא תעבור מן העולם גם אחרי הוסד המקלט הבטוח, מפני שאין שום יכולת בדרך הטבע להמעיט מספר בני ישראל – על ידי העברתם אל המקלט – בארצות ששם עתה רוב מנינם ושהרביה הטבעית מוסיפה עליהם הרבה רבבות בכל שנה. דבר זה השתדלתי לבאר כבר במאמרים אחרים, הידועים לרוב הקוראים, ואין מן הצורך על כן להאריך בו כאן. אבל ההכרה הזאת אינה מחייבת כלל, שעלינו להסיח דעתנו עתה מצרכי התחיה הרוחנית ולישב ולחפות במנוחה עד שתבוא מאליה, לכשיבנה וישוכלל הישוב החמרי במדה הדרושה לזה. אי אפשר, כמדומה לי, להכחיש, שאותה "המדה הדרושה" גדולה היא מאד. לא עשרים ואף לא מאה קולוניות של עובדי אדמה, ולו גם יהיו מתוקנות באופן היותר טוב, יביאו מאליהן את תשועתנו הרוחנית במובן הקבוצי של הכוחות המפוזרים והתרפזותם בעבודת הקולטורא הלאומית. דבר כזה אפשר שיבוא רק בהמצא מרכז לאומי גדול ושלם, אשר יקיף כל ענפי החיים ויברא בכולם צרכים חדשים ודרכים חדשים למלאותם. והאמנם נשב ונחפה עד בוא החלום הגדול הזה – אשר הכל מודים, כי לא במהרה יבוא – ונניח בינתיים לכוחותינו הרוחניים שיהיו הולכים וקלים לעינינו?

כי על כן הנני אומר, שעבודת התחיה אינה יכולה להצטמצם בישוב החמרי בלבד. עלינו לאחוז את החבל בשני ראשיו בבת אחת. בהיותנו עמלים מצד אחד, לברוא בארץ אבותינו ישוב גדול ומתוקן, אין אנו בני חורין, מצד אחר, להבטל עם זה מן ההשתדלות לברוא שם גם מרכז קבוע וחפשי להקולטורא הלאומית שלנו: למדע, לאומנות ולספרות, ובעת אשר, מצד אחד, יתאספו לארצנו מעט מעט **ידיים** חרוצות, לבנות הריסותיה ולהשיב לה את כבודה והדרה מקדם, – עלינו לאסוף שם, מצד אחר, גם **לבבות** מלאי דעת ורגש וכשרון, אשר יבנו את הריסות רוחנו וישיבו לעמנו את כבוד שמו ומקומו הראוי

לו בהיכל הקולטורא האנושית. יסוד בית-מדרש אחד גדול בארץ ישראל לחכמה או לאומנות, יסוד אקדימיא אחת שם ללשון ולספרות – זהו על כן, לפי דעתי, מפעל לאומי גדול ונשגב, המקרב אותנו אל מטרותנו יותר ממאה קולוניות של עובדי אדמה. לפי שהקולוניות האלה אינן, כאמור, אלא אבנים לבנין העתיד לבוא, אך כשהן לעצמן לא יוכלו עוד להחשב ככוח לאומי מרכזי הצר צורה חדשה לחיי העם כולו, בעוד שמוסד רוחני גדול בארץ ישראל, אשר יקבצו אליו המון חכמים ובעלי כשרון מבני עמנו לעבוד עבודתם ברוח ישראל, בלי לחץ והשפעה יתרה מן החוץ, – מוסד כזה מוכשר היה גם עתה לחדש רוח כל העם ולפחת חיים אמתיים בכל קנינינו הלאומיים.

ידעתי אמנם, כי לא כך הוא מנהגו של עולם. ההתפתחות הבריאה והטבעית של כל עם הולכת **מלמטה למעלה**. מתחלה הוא מתאמץ לבצר את עמדתו החמרית והמדינית, ורק אחרי כן, כשהצליח כבר לברוא לעצמו תנאים חיצוניים נוחים לקיומו, הוא מפנה לבו גם לעבודת הרוח והולך ובורא מה שבכוחו לברוא מקניני-הקולטורא הרוחניים. אבל במה דברים אמורים, בעם צעיר העולה ראשונה על במת ההיסטוריא והולך ומתרומם בסולם ההתפתחות מעלה אחר מעלה כסדרן. לא כן עם ישראל. הוא עבר את המעלות התחתונות בדרך התפתחותו עוד לפני אלפי שנה, ואחר שהגיע כבר למעלה קולטורית גבוהה, נפסק מהלך-חיי הטבעי ביד חזקה, נעקרה האדמה מתחתיו ונשאר תלוי באויר, מסובל בקנינים רוחניים רבים ונכבדים ומשולל כל יסוד לקיומו הבריאה והתפתחותו החפשית. דורות הלכו ודורות באו – והעם האומלל הזה היה תלוי ועומד, חוגר שארית כוחו לשמור את רכושו הרוחני ולבלתי נפול לאחור מן המעלה שהגיע אליה בימי שלותו. ועתה, כשנצנצה בו התקוה לשוב ולעמוד על הקרקע ולבסס חיי הלאומיים על עמודים חזקים וטבעיים, – וכי נוכל לאמור לו עתה, שישליך מידו את משאו הרוחני, כדי שיקל לו לצמצם כל כוחו בעבודה החמרית, הקודמת בטבע, ואחרי כן ישוב ויתחיל מהלכו מתחתית הסולם, כמנהגו של עולם?

"אין בכלל אלא מה שבפרט". בשום אומה אין אנו מוצאים במספר רב, כמו בתוכנו, אנשים שהגיעו למדרגה גבוהה בהתפתחות רוחם ועם זה יחסרו להם הידיעות היסודיות, האלפא-ביתא של ההשכלה, והם מוכרחים למלאות חסרונם זה לאחר שהגיעו לימי העמידה ולבם כבר ראה הרבה חכמה ודעת. שלמה מיימון, למשל, נכנס לבית ספר ולמד ביחד עם התינוקות לשון אשכנז ושאר הידיעות הפשוטות בעת שהיה כבר בחצי ימיו ושמו נודע באשכנז כפלוסוף עמקן. ומה היו אומרים הוא והדומים לו – אשר רבו בישראל בדורות האחרונים – אלו היה בן אדם בא ומשיא להם עצה נבערה, שיסירו מלבם את כל החכמה אשר רכשו להם לפני זה וישקיעו כל מחשבותיהם רק בלמודי התינוקות, עד שיגיעו שנית לאט לאט למדרגת אנשים בעלי דעה, מן הקל אל הכבד, כדרך העולם? – ובמצב דומה לזה נמצא עתה גם עמנו בכלל. קטן וגדול הוא כאחד. רוחו כבר עברה גבול הילדות עוד לפני מאה דורות ומבקשת לה מזון של גדולים, בעוד שתנאי חיינו מכריחים אותו להקדיש כוחו שנית "למעשי ילדות", לה"אלפא-ביתא" של חיים לאומיים. מה יעשה? יאחז בזה וגם מזה אל ינח ידו; יבנה ביתו מלמטה ומלמעלה בבת אחת! אמנם, בנין לאומי כזה יוצא מגדר המצוי. אך הן גם חיי עמנו בכללם יוצאים מגדר המצוי, ואיך שנבנה – יהיה בנינו דבר שלא היה לעולמים. לכן אין לנו לבקש סמוכים בענין זה מחיי עמים אחרים, אלא נעשה מה שאנו **מוכרחים** לעשות לפי מצבנו המיוחד, ונסמוך על כוח הרצון והסבלנות שבעמנו, שהם עמדו לו להתקיים בנס עד עתה והם יעמדו לו גם במעשיו לעתיד.

ואולם מראש אנו צריכים לדעת, כי "קבוץ-גליות" זה של כוחותינו הרוחניים לא עבודה קלה היא שאפשר לה להעשות כלאחר יד. יסוד "מקלט" רוחני להקולטורא הלאומית דורש הכנות גדולות ואמצעים מרובים אולי לא פחות מיסוד מקלט חמרי לנדחי ישראל. ועל עבודת-ההכנה הזאת בשביל **העתיד** נוספה עוד גם עבודה רבה ביחס על **ההווה**. הכל יודעים את המחלוקת שבמחנה הציוניים על דבר "הפרוגרמא של ההווה". כשאני לעצמי הנני חושב, כי העבודה להטבת **המצבהחמרי והמדיני** של עמנו בארצות גלותו בהווה, עם היותה בלי ספק נחוצה ומועילה, בתור אמצעי זמני להקלת

הצער, ולו גם כל שהוא, וכל מי שהיכולת בידו מחויב על כן להשתתף בה כפי כוחו, – אינה נכנסת בכל זאת בגדר העבודה הציונית העצמית. כי חיי הגלות, גם במצבם היותר טוב, ישארו תמיד חיי-הגלות, כלומר ההפך מחיי החירות הלאומית, אשר הם המה מטרת התנועה הציונית, ואין שני הפכים יכולים להיות לנושא תנועה אחת, לא כן הדבר ביחס אל העבודה הקולטורית. כוח היצירה שבעמנו, כמו שאמרתי למעלה, אחד הוא בכל הדורות וגם בגולה לא חדל מלעבוד עבודתו על פי דרכו. כל ניצוץ מן הכוח הזה הנפרד ממקורו ונתעה לגבול זרים הוא על כן אבדה לאומית שאינה חוזרת, וקבוץ הניצוצות האלה ושמירתם בתוכנו, לתועלת הקולטורא הלאומית שלנו, היא עבודה ציונית בעצם, לפי שהיא מגדילה את רכושנו הרוחני בהוה וכובשת בזה את הדרך לפני העבודה הקולטורית הגדולה העתידה לבוא, אחר הוסד המרכז בארץ ישראל, אשר תשתמש אז בפרי עבודתם של הכוחות המקובצים האלה ותמשיך פעולתם באופן יותר שלם.

ולעבודה רבה וקשה כזו נחוצה בלי ספק אורגניזציה גדולה ומסודרת כהוגן, אשר תאסוף על יד את האמצעים הדרושים ותעמוד על המשמר להגן על הכוחות האובדים והנדחים, שלא יכלו בחושך ולא יצאו לרשות אחרים, ותתמוך כל פעולה וכל יצירה אשר ברכה בה לאיזה מענפי הקולטורא, ועל הכל – תעמול להתקרב לאט לאט אל המטרה העיקרית: יסוד המרכז הרוחני בארץ אבותינו. האורגניזציה הציונית הקיימת עתה, בכל מגרעותיה, היא עד כה האחת בעמנו שנוצרה לשם התחיה הלאומית. אבל להטיל עליה גם את העבודה לתחית הקולטורא – אי אפשר. ראשונה, מפני שדי לה לאורגניזציה הזאת בעבודתה להרחבת הרעיון, לחנוך העם ולחזוק המוסדים הציוניים, מאחר שגם הענפים האלה, הקרובים יותר לרוחה ומטרתה, יתרים הם על כוחה. ושנית, מפני שאין אורגניזציה אחת יכולה לרדוף אחר שתי מטרות כאלה, אשר אם גם קשורות הן זו בזו, שונות הן זו מזו בתכונתן ודורשות כל אחת דרכים אחרים ואנשים אחרים. לא כל מי שמסוגל לאסוף שקלים ולמכור אקציות מסוגל גם כן להכיר בטיבו של כשרון נוצץ ולכבוש דרך להשתלמותו, ולא כל מי שראוי "להתייב לפני מלכים" ולברוא מוסדים מדיניים ראוי גם כן להתייב בראש תנועה רוחנית ולברוא מוסדים מדעיים וספרותיים. ושלישית, מפני שעדיין לא הגענו לאחדות הרעיון הלאומי במדה כזו, שכל המחזיקים בו יהיו שווים בהשקפותיהם על כל חלקיו, גם ביחס אל המטרה וגם ביחס אל האמצעים. יש בנו "ציוניים מדיניים", שכל הצד הרוחני שבדבר נראה להם כטפל ובלתי שווה בעמל העבודה, ויש, להפך, ציוניים "רוחניים", שהעבודה המדינית, לפחות בצורתה של עכשיו, אינה מניחה את דעתם ואינם רואים בה תועלת. ועוד יש בנו גם "לאומיים" ממינים שונים, שאינם מאמינים בציוניות כל עיקר, אבל הקולטורא הלאומית חביבה עליהם והתרכזות הכוחות בעבודתה היא בעיניהם מטרה לאומית גדולה הראויה למשוך אליה את כל הלבבות. במצב כזה, אם רוצים אנו שלא לאבד כלום מכוחותינו, המעטים גם בלעדי זה, ושיהיו כולם משתתפים בהעבודה הלאומית הכללית, כל אחד לפי נטיתו, – צריכים אנו לברוא בשביל עבודת הקולטורא אורגניזציה מיוחדת, שתאסוף אל קרבה את כל אלה המכירים ערכה של הקולטורא הלאומית ושואפים לגידולה והתפתחותה החפשית, בין שמודים הם בציוניות על פי הנוסח הקבוע או לא, וכל סדריה ופעולותיה של האורגניזציה הזאת צריכים להיות מכוננים רק למטרתה בלבד, מבלי לשמש את חברתה המדינית ומבלי היות תלויה בדעתה של זו. מובן אמנם ממילא, כי בהיות שתי האורגניזציות מתכוננות סוף סוף לדבר אחד: לתחית ישראל, אלא שהולכות ומתקרבות אל המטרה כל אחת מצד אחר, – אי אפשר שלא ימצא ביניהן יחס פנימי ושלא יצטרכו זו לזו במהלך פעולתן. אבל, אם אך יבינו שתיהן את המטרה האחרונה המשותפת להן, יהיה היחס הזה לא קנאה ותחרות, כי אם שלום ואחזה ועזר תמידי אשה לחברתה, אולי במדה יותר גדולה ממה שאנו מוצאים עתה בגוף האורגניזציה הציונית בין הכוחות השונים המשמשים בה בערבוביא ומושכים אותה הללו לכאן והללו לכאן...

ומפני זה הנני חושב, כי האורגניזציה הציונית הקיימת, כאשר אך תגיע להכיר את הצורך הלאומי הגדול ביחס לעבודת הקולטורא ואת חסרון-יכלתה היא למלאות את הצורך הזה בלי אמצעי, – תהיה מחויבת לברוא בעצמה את האורגניזציה החדשה, שתשלים את החסרון ותהא מוקדשת כולה רק לעבודה זו ומסודרת מתחלת ברייתה באופן נאות למטרתה

המיוחדת לה. מעשה כזה אפשר אמנם שימצא לו בין הציוניים מתנגדים משני צדדים שונים. יש שיאמרו: "אם באמת נמצאו בתוכנו כוחות מרובים שאינם מוצאים ספוקם בעבודת-הציוניות הקבועה ומבקשים להקדיש עצמם לתחית הקולטורא הלאומית, – ילכו ויתאחדו ויסדרו להם בעצמם את האורגניזציה הדרושה להם, ואנו אין לנו לכלות כוחנו ביצירת דברים היוצאים מגדר העבודה שלמענה נוצרה האורגניזציה שלנו". ואחרים יאמרו: "לא לבד **שפטורים** אנו ממעשה זה, אלא שאין אנו **רשאים** כלל לעשותו, מפני שאין אנו בטוחים, כי האורגניזציה החדשה לא תסור ברבות הימים מן הדרך אשר תתיצב עליה בראשיתה, ובהיותה חפשית במעשיה וגם מקבלת חברים שאינם ציוניים, – מי יודע אם לא תהיה לעתיד גם צוררת להציוניות, ונמצא שאנו בודנו כוח גדול נגדנו". – אבל באמת שתי הטענות האלה מבטלות זו את זו. כי אמנם, מי שמתבונן היטב אל כל החזיונות הנראים בעת האחרונה בחיי עמנו בארצות שונות, לא יוכל להטיל ספק בדבר, כי קנייני הקולטורא שלנו חוזרים ונעשים חביבים על טובי העם גם במקומות שלא פללנו עוד לראות כזאת. וקרוב על כן מאד, שסוף סוף יכירו רבים בנחיצותה של אורגניזציה גדולה אשר תעמול להרים מצבם של הקניינים האלה. ואם המתחילים בדבר יהיו אנשים הרחוקים מן האידיאל הציוני, אז באמת לא רחוק הוא חשש זה, שהאורגניזציה החדשה תהיה ברבות הימים למכשול על דרך הציוניות, במשכה אליה את הכוחות היותר טובים שבעמנו ובתתה לכל העבודה. לא כן אם תברא על ידי הציוניות עצמה ותהיה מתאימה ברוחה מראשיתה^[7] צורה בלתי מתאימה למטרת הציוניות ורוחה למטרת התחיה הלאומית בארץ אבותינו, אז לא נקל יהיה למתנגדי הציוניות להטותה אחרי כן לחפצם ובעל כרחם ישלימו עמה כמו שהיא, אם אך תתן להם יכולת לעבוד בתוכה עבודה הקרובה ללבם מבלי להעמיס עליהם "אני מאמין" שאינו לפי רוחם. והרי אנו רואים, כי מכיון שבאו מנהיגי הציוניות לידי הכרה, שנחוץ ליסד באנק מיוחד לצרכי הציוניות, לא נרתעו לאחור מפני החשש, שמא יבואו האקציות במשך הזמן לידי מתנגדי הציוניות או גם לידי שונאי ישראל, והמוסד אשר נברא לצרכינו יהפך לכלי-משחית בידי מבקשי רעתנו, – אלא עשו מה שמצאו לנחוץ לעשות ועם זה בקשו ומצאו אמצעים, איך להנצל מן הסכנה הזאת. ואם כך הדבר במוסד של כספים, שכל הרוצה בא וקונה שטרותיו באין מפריע, כל שכן שלא יקשה למצוא אמצעים מראש, איך לשמור על מוסד של עבודה רוחנית, שלא יתרחק מן המטרה אשר בשבילה נוצר. והנני חושב כמו כן, שאפילו הרבנים וכל ה"חרדים" אשר על דגלם, המרעישים את העולם על "הקולטורא", אין להם סבה נכונה להתנגד ליסוד אורגניזציה כזו. כי גם הם – מלבד אולי יחידים שאינם מן הישוב – אי אפשר שלא יהיו הקניינים הקולטוריים של עמנו חשופים בעיניהם ולא יהיו רוצים בתקנתם והתפתחותם. כל התנגדותם אל ה"קולטורא" אינה מכוננת, כמדומה לי, אלא נגד העבודה להרמת **המצב הקולטורי** של העם, שבה הם מוצאים, כמו שנראה להלן, סכנה להחנוך המקובל בעמנו מדורות שעברו. ורק מפני ששני המושגים האלה – הקולטורא והמצב הקולטורי – עלו בלולים עד כה לפני הקונגרסים הציוניים, לכן לא בררו לעצמם גם מתנגדי ה"קולטורא", מה הוא באמת נושא התנגדותם, ולכן נהיה ה"פלא" הגדול הזה, שבשעה שעברו בקונגרס האחרון מן המחלוקת העצומה על דבר "קולטורא" סתם אל ההצעות הפרטיות של הקומיסיא הקולטורית, היו הרבנים הראשונים שקימו וקבלו בחתימת ידם פעולות קולטוריות שונות שהציעה הקומיסיא: לתמוך אוצר הספרים שבירושלים, לעורר את הלבבות על דבר נחיצות אֶנציקלופדיא עברית ועוד כאלה, אבל . מנהיג^[8] השמיטו מתוך הצעות הקומיסיא את הסעיף הראשון, המטיל חובה על הציוניים לעסוק בעיני החנוך הלאומי הקונגרס השתמש בזה להפליא את הלבבות בהודיעו פתאום, אחר שנתקבלו ההצעות הנזכרות, כי הן הנה הצעות הרבנים עצמם, ובזה חפץ להראות, כי באמת אין הרבנים מתנגדים כלל **למעשים** קולטוריים וכל המלחמה בשם הקולטורא אינה אלא מעין מלחמת דון-קישוט ברחיים של רוח. אבל טעות היתה בידו. הרבנים הראו אמנם **בהצעתם**, כי לא יתנגדו להעבודה המתיחסת להקולטורא **האובייקטיבית**, אבל יחד עם זה הראו **בהשמטתם**, כי מתנגדים ומתנגדים הם להכניס להפאורגמא הציונית את העבודה להרמת **המצב הקולטורי של העם**, או בלשון יותר פשוטה – עבודת **החנוך הלאומי**.

ובזה הננו עוברים אל הענף השני של העבודה הקולטורית, אשר, אף כי, כאמור, הוא המפיל פחד על ה"חרדים" ומביא לכל אותם הסכסוכים שהיו כבר בצדק למשל ולשנינה, – בכל זאת הוא באמת פשוט הרבה יותר מן הראשון וברורו אינו דורש אריכות יתרה.

היש צורך לעמנו בהרמת מצבו הקולטורי בכלל?

לפני ירחים אחדים נסה איש יהודי להוכיח במכ"ע רוס, כי באמת אין עמנו רשאי כלל להתאונן על גורלו, לפי שמצבו הקולטורי טוב מזה של העמים אשר בקרבם הוא יושב. היהודים הם יודעי לשון וספר, בעלי דעה ותכונות נפשיות מצוינות, הנותנות להם יכולת להסתגל לתנאי קיומם בכל מקום, הרבה יותר מעמים אחרים. ובכן, מה להם כי יצעקו? אין זה כי אם תואנות מבקשים איזו סופרים בעלי מרה שחורה, והם המה אשר בדו מלבם את "צרת היהודים"!

זהו מהלך-המחשבות של העבדים, שאין להם אידיאל יותר גדול מהדמות לאדוניהם בכל הדברים! ה"אדון" הוא להם קנה-המדה, שבו הם מודדים את עצמם וערכם הפנימי, ואם מוצאים הם, שכבר הגיעו למדה זו ואין להם להתביש בפני אדונם, ישמחו בחלקם ולא יעיזו לבקש יותר. אבל אדם בן חורין מודד את נפשו ומצבו לא במדתם של אחרים, אלא בזו של עצמו; האידיאל שלו הוא – לא להגיע למדרגתם של האנשים הסובבים אותו, אלא להגיע לאותה המדרגה שכוחות נפשו מכשירים אותו להשיגה. ואם תנאי קיומו מעכבים התפתחותו ואינם מניחים לו להשתמש בכל כוחותיו במלואם ולהיות מה שאפשר לו להיות, לפי תכונותיו העצמיות – הרי אין גבול לצער וצרתו ואינו יכול להתנחם בזה, שגם במצבו עתה עולה הוא על רבים אחרים. שאלו נא בחורי ישראל בערים החשוכות, המבקשים דעת בעמל אין קץ ונמקים ביוגום מבלתי יכולת לצאת למרחב ולפתח כוחות נפשם כחפצם, – שאלו נא את הבחורים האלה: "מה תתאוננו על גורלכם? הן גם במצבכם עתה כבר הגעתם למדרגה של השכלה שלא זכו לה הרבה מיושבי כרפים, ומה לכם עוד?" – ויאמרו לכם, כמה מטמטום-הלב וכהות-הרגש צריך שיהיה באדם בשביל שלא להבין את הצער הפנימי הגדול, בהיות הנפש מרגשת בקרבה כוחות מרובים, המבקשים להם מוצא – ואין!

ואם בקנה-מדה זה נמוד את המצב הקולטורי של עמנו, הנה לא נוכל להכחיש, כי רע הוא מאד, רע הרבה יותר מזה של עמים אחרים. לפי שהללו חפשים הם לעלות בסולם הקולטורא עד מקום שכוחם מגיע, ואם יעמדו במדרגה שפלה, סימן רע הוא להם עצמם, שאינם מוכשרים לעלות יותר. אבל אנו הרי אנו מוקפים חומה של מעצורים מכל המינים ובשארית כוחנו עלינו להלחם על כל צעד בעד דברים שהכל זולתנו משיגים אותם בלי יגיעה. וכשאנו רואים, בכל זאת, שאין אנו נופלים מאחרים ואין לנו ליבוש מפניהם, אין זו נחמה לנו, כי אם, להפך, צער הוא לנו, בהיותנו מכירים על פי זה, כמה היינו מוכשרים לעלות ולעלות עוד, אלו יכולנו גם אנחנו להשתמש בכוחותינו בלי מעצור ולהתפתח איש איש במסלתו הרצויה לו, כדרך שאחרים עושים. והצער הלאומי הזה על העדר היכולת להגיע למצב קולטורי נאות לנו לפי כוחנו העצמי – רק לב עבד לא ירגישנו ורק פי עבד יאמר כי איננו.

אין ספק איפוא, כי יש ויש לעמנו צורך גדול בהרמת מצבו הקולטורי בכלל עד מקום שידו מגעת. אבל העבודה הזאת, בכל חשיבותה, אינה עבודה ציוניתמצד עצמה, אלא מן הצד הלאומי שבה. כלומר, אין הציוניות צריכה ויכולה להיות מעין "חברת מפיצי השכלה", לפי שהשכלה, כשהיא לעצמה, אינה קשורה בהכרח באידיאל הציוני ויש לה "מפיצים" הרבה גם בלי עזרת הציוניות. החיים עצמם בזמננו מכריחים את בני עמנו לבקש השכלה, וגם טובי "המפלגות העליונות" שלנו הורגלו כבר זה שלשה דורות להשקיע כוחם בעבודת השכלת העם ולבקש בה ספוקו של הרגש הלאומי, המציק להם לפעמים בלבם ומעוררם להראות באיזו פעולה מוחשית את הקשר שבינם ובין עמם. ובכן אין הציוניות צריכה לעמול גם מצדה בשביל להכניס "תבן לעפריים". אבל לעומת זה חובה מוטלת עליה להכניס בעבודה זו את היסוד הלאומי שהיא

חסרה עד עתה. הכל יודעים, מה מהותה של אותה "השכלה", שה"פטרונים" של עמנו עמלים להפיץ בתוכו. ההשכלה הזאת מתיחסת להתפתחות הרוח הלאומי בערך מהופך: כל מה שהיא, ההשכלה, מתפשטת יותר, כן הולך וכלה הרוח הלאומי בלב העם יותר ויותר, באופן שהרמת המצב הקולטורי, עבודה שמצד עצמה היא סם-חיים לכל עם, להגדיל ולהאדיר כוחו במלחמת קיומו, נהפכה לנו לסם-מות, המכלה גוף אומתנו וקורע ממנו אברים אברים. לכן לא תוכל המפלגה הציונית, השואפת לתחית הרוח הלאומי, להוציא את השכלת-העם מחוג עבודתה העצמית ולהניח למתנגדיה שישתמשו בכוח הזה לחפצם. השגחה מעולה על "הפצת ההשכלה", שתהא נעשית ברוח לאומנו ותביא לו ברכה, ומלחמה תמידית נגד אותו הרוח הזר, שמכניסים עמה לתוך גבולנו בדרך מלאכותית ושבאמת אינו מגופה, – זהו אחד מענפי-העבודה הראשיים של הציוניות, אשר לכל הדעות דורשת היא למטרתה לא רק שקלים ואקציות, כי אם עוד יותר – נפשות, ושקולה נפש אחת מישראל המוצלת מפח האסימילציה כנגד כמה וכמה אקציות.

באחד הקונגרסים הראשונים יצא הכרוז: "כבשו את בית-הקהלה!" – ומיד נזדרזו הציוניים בכל מקום לקיים מצוה זו והרבה זמן וכוח הוציאו כבר במלחמה עם ראשי הקהלות התקיפים מהם, אך עד כה לא נראה עוד ברוב המקומות תוצאות ממשיות מכל העמל הרב. ואולם לפי דעתי, יותר נכון היה להכריז תחת זה: "כבשו את בית-הספר!" בבית הקהלה יש לנו עסק עם "האבות", ובבית הספר – עם "הבנים". לכבוש את האבות, לפחת רוח חדשה בלבבות הגדולים, שכבר נשתקעו בארחות חיים ידועים ודעותיהם ורגשותיהם כבר "נתאבנו" בצורה ידועה שקשה להם לשנותה – עבודה זו יגיעה מרובה מתועלתה ועל הרוב אין תוצאותיה הקלות שוות באבוד הכוחות היוצאים בה. וכי לא יותר מועיל היה למטרתנו להקדיש את הכוחות האלה ל"כבוש הבנים", שעדיין לבם נייר חדש ואפשר לכתוב עליו כטוב בעינינו בלי יגיעה יתרה? ואם ברבות הימים נוציא מבית הספר אל המערכה מחנה גדול של "בנים" נגד מחנה ה"אבות" של בית-הקהלה – מי ינצח את מי? תבוא ההיסטוריה ותעיד, כי במלחמת האבות והבנים סוף סוף יד האחרונים תמיד על העליונה והעתיד להם הוא. –

אבל חובת הציוניות ביחס לחנוך העם אינה מצטמצמת רק בבתי ספר של השכלה בלבד. עלינו לזכור, כי מלבד החנוך "המושכל", יש בקרבנו עוד שיטת-חנוך אחרת, השיטה הישנה והמקובלת בישראל מדור דור, אשר אם אמנם היא פוחתת והולכת משנה לשנה, עדיין כוחה גדול ועדיין נלחמת היא על קיומה בכל עוז, ואין ספק, שעוד זמן רב תהיה תופסת מקום גדול בחיי עמנו ורבבות ילדי ישראל עוד יתחנכו על פיה ויגדלו ברוחה. הדבר הזה מחיבנו לשים לב גם לחנוך זה ולתקן גם אותו באופן מתאים למטרתנו. לא יעלה אמנם על דעת אדם להחליט, כי גם החנוך המקובל מתנגד לרוח לאומנו, כחנוך ההשכלה הנהוג עתה. הכל יודעים, כי האטמוספירה של ה"חדר" מלאה רוח ישראל במדה שאין למעלה הימנה; "כנסת ישראל" עם צרותיה ותקוותיה היא התמונה הראשית העוברת שם לפני הילדים יום יום ונרשמת עמוק בלבם מבלי להמחות עוד לעולם; אין ספר ב"חדר" שלא יזכיר לקוראיו הקטנים עם עמם וכל המוצאות אותו בימי שלטונו וגלותו, עד שגם "שיר השירים" – שיר-האהבה היחידי שנשאר לו לעמנו מימי נעוריו – פשט שם את צורתו הטבעית והיה להימנון לאומי, שבו כנסת ישראל שופכת לבה לפני "דודה", בוכה ושמחה, מתחננת ומתגעגע, ואין קץ להאהבה הלאומית השופעת מתוך שיר הזה לתוך לבות הילדים הרכים חניכי החדר. – ובכל זאת אי אפשר להכחיש את החזיון הזר והגלוי לכל, כי רוב האורתודוקסים שנתחננו על פי שיטה זו, עם כל אהבתם העזה ל**כנסת** ישראל, אינם מוכשרים להבין את האידיאל של תחית **עם** ישראל. ההמון הגדול עומד מרחוק ומביט בקור רוח על התנועה החדשה, והעומדים בראשו הם על הרוב מתנגדי התנועה, המשתדלים בכל כוח קנאתם ושנאתם להניח מכשולים על דרכה.

והנה אמנם לא פה המקום להאריך בביאור סבותיה של הסתירה הפנימית הזאת. אבל מוצא אני לנכון להזכיר כאן דבור אחד שנזרק מפי רב מפורסם בעת הפוחים על אדות הקולטורא בקונגרס האחרון. "הנני חושב – אמר הרב ברמזו על . בלי ספק היתה כננת הרב^[9] חבריו האורתודוקסים – כי יהודי שאינו ציוני הוא גם כן יהודי, אלא שאינו יהודי בעל הגיון

לאמור, כי ההגיון הישר מחייב בהכרח, שהיהודי, ה"חרד" על קניני אומתו והורגל מראשית ילדותו לבכות ענות עמו לחלום שיבת שבותו, – שהיהודי הזה יתעורר בעליצות נפש, בשמעו את הקריאה הגדולה לעבודת התחיה, ויהיה מן הראשונים לתת ידו ולבו לעבודה זו. ואם אינו עושה כן, אין זה אלא "טעות" מחסרון "הגיון". ביאור כזה אמנם לא יוכל להניח דעתנו בדורות הללו, שכבר למדונו חכמים, כי אין "טעות" בחיים ולא על פי ההגיון יאהבו או ישנאו בני האדם. אבל למטרתנו פה אין לנו צורך לירד לעומקה של השאלה. כי אף אם נניח, כדברי הרב, שרק חוסר הגיון הוא הגורם בדבר, הרי מוכרחים אנו להודות, כי מאחר ש"מחוסרי הגיון" כאלה הם רוב חניכי החדר, אי אפשר שיהיה הדבר רק מקרה בלבד, אלא בודאי יש איזה חסרון עיקרי בעצם שיטת החנוך של ה"חדר", המקלקל את ה"הגיון" של חניכיו ושולל מהם את הכשרון להבין ולהרגיש את הקשר אשר בין "כנסת ישראל" שב"שיר השירים", המתרפקת על "דודה" שבשמים וממתנת לו שיבוא ויגאלה, ובין עם ישראל שבמציאות, המתרפק על הארץ אהובתו ומתעורר לגאולה בכוח עצמו...

ואם הדבר כן, על מי מוטל להשתדל בתקון החנוך הזה, כדי לשפט את העקמימיות שב"הגיונו", אם לא על **האורתודוקסים הציוניים**, שהם עצמם כבר נשתחררו מן הסתירה ההגיונית הזאת ועם זה הם מכירים ומודים במציאותה בקרב העם אשר על דגלם?

"האורתודוקסים הציוניים" – אמרתי. כי אמנם, אין אנו צריכים ואין אנו רשאים לדרוש משום מפלגה, שתמסור חנוך בניה לידי מפלגה אחרת המתנגדת לה בעיקרי השקפותיה על האדם וחיייו. וכשם שאין המשכילים יכולים לותר על החנוך הרצוי להם בשביל להניח דעת האורתודוקסים, כך לא יוכלו גם אלה האחרונים לותר משלהם כלום בדבר זה, אשר בו תלוי קיומו של אותו הבנין העתיק שהם נותנים נפשם עליו. לחנך בניו הקטנים באופן שיהיו קרובים לו ברוחם לכשיגדלו – זו היא אחת השאיפות הטבעיות שבאדם, וממילא גם אחת **מזכויותיו** הטבעיות, שאין אחרים רשאים לשלול ממנו. ומאחר שהתחברו תחת דגל הציוניות שתי המפלגות הראשיות שבעמנו, צריכות הן גם שתיהן להכיר היטב את הגבול שבין חבורן ופירודן בכל ענפי החיים, וביחוד בענף החנוך. שתיהן מחויבות להפנע לפני דרישת הרעיון הכללי המחבר אותן, וכל מה שיוצא כתולדה מוכרחת מעצם מהותו של זה משותף הוא לשתיהן ואין שום אחת מהן יכולה לשחרר עצמה מחובתה לו. אבל מעבר לגבול הזה הרי הן חוזרות להיות מפלגות נפרדות ושונות, ורשות נתונה לכל אחת להתנהג בכל עניניה לפי רוחה בחירות גמורה. על פי הקריטריון הזה מחויבת הציוניות לדרוש משתי המפלגות – והן מחויבות להפנע בהחלט, בלי שום אמתלאות – שזו וזו תעשה את רעיון התחיה הלאומית במובנו החדש **ליסוד החנוך**, אבל מן היסוד הזה ומעלה תבנה לה כל אחת את בנינה לעצמה על פי דרכה ותשלוט בו כרצונה, וזר לא יתערב במעשיה.

כמה פשוט וטבעי הוא פתרון השאלה באופן זה וכמה תמוהה היא על כן המחלוקת הרגזנית שאינה פוסקת במחנה על דבר החנוך!

אבל בזה, כמדומה לי, אשמה היא הדיפלומטיא היתרה, שמנהיגי הציוניים אוחזים בה בכל עת שמתעוררת איזו שאלה הנוגעת ברב או במעט לעניני הדת. הם משתדלים בכל כוחם תמיד לכסות על הנגוד הפנימי הנמצא בהכרח בענינים אלו בין שתי המפלגות, בחשבם בטעות, כי גלוי הנגוד הזה יביא פרץ במחנה ויהרוס את השלום והאחדות, ועל כן, תחת לפתור באמת את השאלה העומדת על הפרק, הם מבקשים מפלט ממנה באיזו החלטה כללית, אשר לא תגע בעצם ה"פצע", לא תרחיבהו, אך גם לא תרפאהו. החלטה מעין זו נתקבלה, אחר מלחמה עצומה, בקונגרס האחרון, בנוגע לשאלת החנוך. ההחלטה הזאת אומרת כי החנוך ברוח הלאומי הוא חלק עצמי מן הפרוגרמא הציונית וחובה על כל הציוניים להשתתף בעבודתו. אך לפי שהעלימו עם זה, "מפני השלום", את הסוד הגלוי לכל. כי יש בקרבנו **שני מיני** "חנוך ברוח הלאומי", המתנגדים זה לזה גם בתכנם וגם בצורתם, לא יכלה גם ההחלטה הזאת להרגיע את הלבבות ולהחשב באמת כפתרון השאלה באופן מוחלט. כי מקום הניחה עוד לחזור ולשאל: איזהו "החנוך", בה"א הידיעה ובלשון יחיד, שכל

הציוניים חייבים להשתתף בעבודתו – החנוך המקובל או החנוך החדש? ואם כן או כך, מה יעשו בני אותה המפלגה, שחנוך זה או זה מתנגד להשקפותיהם והפרתם הפנימית? האמנם מחויבים הם בכל זאת לא רק לסבול ולשתוק, כי אם גם "להשתתף" בעצמם עבודה זו?

ביחוד נפל פחד ההחלטה הזאת על האורתודוקסים, אשר אמנם רק בשבילם, כדי להניח דעתם, נאמרה בלשון סתמית כזו. הם יראו בצדק, כי אם יהיה אחד משני מיני החנוך לחובה על כל הציוניים, יהיה ה"אחד" הזה – החנוך החדש, אשר גם בלעדי זה הוא הולך ומתפשט יותר ויותר, ועתה יהיה נצחוננו שלם, בהיות גם האורגניזציה הציונית בעזרתו. ועל כן לא יפלא, כי גם אחר החלטת הקונגרס לא נראה שום שנוי לטובה בענין זה. השאלה עמדה בעינה, כאלו לא החליט הקונגרס דבר, ולהאספה הגדולה במינסק באו האורתודוקסים בהמון, מזוינים ומוכנים "לתפלה ולמלחמה", אם אך ישוּבו שם המשפילים להזכיר עניני החנוך. כך סופה של ה"פשרנות" תמיד, שאינה מניחה אף דעתם של אלו שבשבילם היא באה. ואולם אלו היה הקונגרס מסלק לצדדים את ה"דיפלומטיא" העמוקה והיה מפרסם ומקיים בקול רם את דבר הנגוד העצמי השולט במחנה בעניני הדת, וממילא גם בעניני החנוך, ובעשׂוֹתו לחובה את החנוך הלאומי, היה אומר גלוי ומפורש, כי החובה הזאת מתיחסת לשתי המפלגות יחד, אך לכל אחת על פי דרכה ורוחה, – אלו היתה ההחלטה ברורה ומוגבלת באופן כזה, לא היה עוד מקום לפחד האורתודוקסים, והכל היו מבינים, כי מעתה חייבות שתי המפלגות להתאים דרכי החנוך שלהן, כל אחת במחיצתה, לדרישות הרוח הלאומי ולצרכי התחיה הלאומית.

ובזה אמנם אין רצוני לאמור, כי החלטה ברורה כזו היתה משתקת את כל האורתודוקסים לגמרי. אדרבא, קרוב בעיני מאד, כי גם אז היו הקנאים שביניהם צועקים מרה על העוֹל הנעשה להם ועל הסכנה הנשקפת לכל קדשי בני ישראל מן ההחלטה הזאת, המקיימת בפומבי לא רק **מציאותה** של מפלגה ציונית חפשית שאינה משועבדת להם, כי אם גם את **זכותה** של מפלגה זו לעבוד עבודת החנוך הלאומי לפי רוחה. אבל אז לא היה להם פתחון פה להתאונן, כי מתנגדיהם רוצים לבוא בגבולם בעל כרחם ולשלול מהם את "חירותם" בחנוך בניהם; אז היו מוכרחים להודות בפה מלא, כי כל צעקתם על דבר ה"ספנה" שבחבור ה"קולטורא" עם הציוניות – סבתה היא אך העדר-סבלנות **מצדם**, בחפצם שיהיה החנוך הלאומי כולו שלהם, וכי "חירות" זו, שהם דורשים לעצמם, אין פירושה אלא – כמו שכך משמשת מלה זו על הרוב בפי קנאי הדת – חירות לשעבד אחרים לרצונם הם. וכשהיתה כונתם מתבררת באופן כזה, לא היו עוד, כמדומה לי, גם "רודפי שלום" שבין הציוניים דורשים להשתיק המחלוקת באמצעים מלאכותיים, כי הכל היו רואים אז את הצורך לגלות את המצב כמו שהוא ולדרוש בחזקה מן הקנאים האלה, שיהיו יותר סבלנים, בבואם לחסות תחת דגל הציוניות ולהשתתף עם זולתם בעבודת התחיה. "אי אפשר לעבוד שני אדונים כאחד". אם האינטרסים של המפלגה האורתודוקסית* יקרים בעיניהם מן המטרה הלאומית הכללית, יותר נאה להם להתרחק לגמרי מן הציוניים המשכילים, כמו שעושים שאר חבריהם. אלו האחרונים ראויים לשבח מצד זה, שיש להם יסוד אחד קבוע בכל מעשיהם מראש ועד סוף, בלי רפיון וסתירות פנימיות. הם חושבים כל הנוטים מדרכם כאלו יצאו מכלל ישראל, ומפני זה לא יספיקו בשום אופן לתת יד ל"פושעים" ולהיות עמהם בעצה אחת. "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו!" – הם חוזרים ומשיבים לנו תשובת אבותינו ל"צרי יהודה", אלא שאבותינו דחו את שונאיהם והלכו ובנו בעצמם, והללו יושבים בחבוק ידיים ומוטב להם שלא יבנה הבית משיבנה על ידי "אפיקורסים". על פי השקפתם זאת נאה ויאה להם להלחם בכל כוחם גם נגד השתתפות המשכילים בעבודת החנוך הלאומי, אף אם לא ינסו לתוך גבולם ויכּוּנו בעבודתם רק להכניס רוח ישראל בבתי ספר של השכלה, המשוללים עתה רוח זה. לפי שיותר נוח להם, להקנאים הללו, ש"האברים המדולדלים" יבשו ויתפרדו לגמרי מגוף האומה ולא יהיו לה למכשול על "דרך הקודש", משתבוא בהם רוח חדשה, "יהודית למחצה", אשר תשוב ותחברם אל הגוף ותתן להם יכולת להשפיע מרוחם עליו... כל זה מובן ויוצא בהכרח מתוך השקפתם היסודית. אבל האורתודוקסים העומדים במחנה הציוניים שאינם מקפידים על הדבר לעבוד כאחים יחדו עם אנשים הרחוקים מהם בהשקפותיהם הדתיות, – הרי

בזה עצמו הם כאלו מגלים דעתם, שגם אנשים כאלה יש להם חלק בעמנו ועבודתם רצויה ומועילה לו. ואם מודים הם, האורתודוקסים הללו, בזכות קיומה של מפלגה לאומית כזו **בהוה**, איך יחפצו עם זה לשלול ממנה את הזכות הזאת **לעתידי**, כלומר איך יוכלו להכחיש בתועלתו ונחיצותו של החנוך הלאומי המושכל, שמטרתו היא לגדל דור חדש ברוח **ההשכלה הלאומית** של המפלגה הזאת, תחת ההשכלה הנכרית השולטת בחנוך בתי הספר עד כה ומסירה לב הבנים מאחרי עמנו? אורתודוקסים ציוניים כאלה – נוכל לאמור איפוא בסגנונו של הרב הנזכר – הם גם כן ציוניים, אלא שאינם ציוניים "בעלי-הגיון". ואת ה"הגיון" הזה צריך ללמד לא בפרזות דיפלומטיות סתמיות, כי אם בדברים ברורים ומפורשים, עד שיסכימו בעל כרחם, בהכנעם לפני ה"הגיון", לשווי-זכויות גמור של שתי המפלגות בעבודת החנוך הלאומי, כל אחת בתוך ה"סביבה" הקרובה לה ברוח ונוחה לקבל את השפעתה. רק הסכמה גלויה כזו בלב שלם תשים קץ לבלבול הדעות בשאלת ה"קולטורא", תגביל את שדה העבודה של כל מפלגה ותביא אולי גם את המנהיגים להפיר, כי עליהם מוטל להשגיח **בעצמם** על מהלך העבודה הזאת בכל מקום לפי צרכיו, ולא ישתדלו עוד להשתמט מן הענין "המסוכן" הזה ^[10] ולהעמיסו על "קומיסיות" שונות, שאין בכוחן לעשות מאומה

ובזה חושב אני, כי מלאתי את אשר הבטחתי בראש המאמר: לברר "שאלת הקולטורא" לפי מובנה הפשוט, בלי חדושים יתרים ופולפולים עמוקים. אפשר אמנם, שרבים מן הקוראים קוו למצוא פה גם עצות והצעות יותר "מעשיות", איך לסדר את עבודת הקולטורא הכפולה – הן בעת האחרונה היה "סדור העבודה" או "שאלת האורגניזציה" לענין חשוב ביותר בעיני הציוניים – אבל, לפי דעתי, לא זה הוא העיקר. הרעיון עצמו, כשהוא מובן כל צרכו ונהיה להכרה פנימית ברורה, הוא ה"אורגניזטור" היותר נאמן והוא בורא לו תמיד את האורגנים הדרושים לו בצורה מתאימה למטרתו. וכל מקום שאתה מוצא בני אדם ממשמשים יותר מדי באיזו אורגניזציה והולכים ומתקנים בה תקון אחר תקון – סימן הוא, שעצם הרעיון המונח ביסוד האורגניזציה עדיין אינו ברור כראוי...

מי יתן איפוא ויועילו דברי לברר את המושגים ולקבוע בלבבות הכרה נכונה במהותה ותכליתה של "עבודת הקולטורא" – וסוף המעשה לבוא.